

SLOVENSKÁ HUDBA VO VOJVODINE 2013
ZBORNÍK PRÁC 9. KONFERENCIE
MUZIKOLÓGOV A HUDOBNÝCH ODBORNÍKOV
NOVÝ SAD 30. NOVEMBRA 2013
ISBN 978-86-87947-22-1

SLOVENSKÁ HUDBA VO VOJVODINE 2013
ZBORNÍK PRÁC 9. KONFERENCIE
MUZIKOLÓGOV A HUDOBNÝCH ODBORNÍKOV
NOVÝ SAD 30. NOVEMBRA 2013

SLOVENSKÁ HUDBA VO VOJVODINE 2013

SLOVENSKÁ HUDBA VO VOJVODINE 2013

ZBORNÍK PRÁČ 9. KONFERENCIE
MUZIKOLÓGOV A HUDOBNÝCH ODBORNÍKOV
NOVÝ SAD 30. NOVEMBRA 2013

SLOVENSKÁ VOJVODINSKÁ
HUDBA A JEJ ZASTÚPENIE
NA SLOVENSKU

OBSAH

Úvodom... ..	5
Prof. PhDr. JÁN BOTÍK, DrSc. Katedra etnológie a etnomuzikológie Filozofickej fakulty UKF v Nitre Ku konceptom výskumu vojvodinských Slovákov	7
Prof. PhDr. MARTA BOTÍKOVÁ, CSc. vedúca Katedry etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Problematika zahraničných Slovákov (s dôrazom na Slovákov vo Vojvodine) ..	19
Prof. PaedDr. BERNARD GARAJ, CSc. dekan Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre Semináre k problematike dokumentácie a edície ľudových piesní organizované Spolkom hudobného folklóru	27
Dr. ANNA KOVÁČOVÁ riaditeľka Výskumného ústavu Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku Výskum hudobného kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku – príklady dobrej praxe	39
Mgr. art. MILINA SKLABINSKÁ riaditeľka Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov Ubehlo 110 rokov od príchodu slovenského skladateľa Viliama Figuša-Bystrého do Padiny	53
FOTOGALÉRIA	57

ÚVODOM....

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov usporiadal 30. novembra 2013 v Novom Sade v poradí IX. muzikologickú konferenciu, ktorá sa niesla v znamení témy *Slovenská vojvodinská hudba a jej zastúpenie na Slovensku*. Hoci s komornejším obsadením priniesol aj deviaty ročník nové poznatky, súvislosti a reflexie, týkajúce sa hudobno-teoretických aspektov slovenskej hudby, ale aj aspektov etnokultúrnych tradícií.

V prostredí vojvodinských Slovákov, kde sa uskutočňuje teraz celý rad podujatí a festivalov s atribútom „tradičné“, dalo si naše stretnutie za cieľ byť pomocnou rukou pre miestnych bádateľov a umeleckých vedúcich rôznych umeleckých telies. Práve preto konferencia zdôraznila význam hudobného a etnologického výskumu, ktorý je základom širšej bádateľskej činnosti, ako aj jeho aplikácie na súčasné formy prezentácie.

Prednášajúcimi boli zahraniční odborníci v oblasti hudby či etnológie, a to prof. PaedDr. Bernard Garaj, CSc., dekan Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, prof. PhDr. Ján Botík, DrSc, z Katedry etnológie a etnomuzikológie Filozofickej fakulty UKF v Nitre, prof. PhDr. Marta Botíková, CSc., vedúca Katedry etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ako aj Dr. Anna Kováčová, riaditeľka Výskumného ústavu Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku.

Príspevky týchto odborníkov sú základom zborníka prác, ktorý predkladáme verejnosti. Treba zároveň zdôrazniť, že konferencie sú vhodným miestom na diskusie a tak radi uvádzame, že aj táto konferencie priniesla zaujímavé myšlienky o zachovaní pôvodnej slovenskej ľudovej hudby, či o jej návratoch do médií. Bol by to dobrý príspevok v boji proti subkultúrnym javom. Na konferencii sa vyzdvihol prínos lokálnych slovenských vojvodinských monografií, najmä tých, ktoré sa venujú ľudovej hudbe, pri jej zachovávaní. V diskusii sa riešili i otázky, súvisiace s našimi slovenskými vojvodinskými festivalmi ľudovej hudby a najmä s tými, ktoré sa dotýkajú blížiaceho sa 50. výročia založenia *Stretnutia v pivnickom poli*. Odznali tu návrhy vydať k tomuto jubileu zborník, ako aj nosič CD s najúspešnejšími, či najautentickejšími piesňami.

Účastníci konferencie zdôraznili aj predsavzatie a potrebu čoraz viac a hlbšie skúmať slovenské vojvodinské tradičné zvyky, obyčaje, zachrániť ich pred zabudnutím a obnovovať ich. Ako poprední zástupcovia vedecko-pedagogických a fundovaní vedeckí pracovníci vyjadrili plnú podporu budúcim výskumným projektom a vlastné odhodlanie participovať na nich.

Aj tohtoročná konferencia vyvrcholila veľkolepým koncertom z hudobných diel Viliama Figušu-Bystrého. Na koncerte spievala Ľudmila Berédiová Stupavská za hudobného sprievodu Mareka Stupavského, operná speváčka Jaroslava Benková Vlčeková za sprievodu Diny Šuklarovej, skladby Figušu-Bystrého na klavíri zahrali Marek Stupavský a Dina Šuklarová a na husliach Katarína Božicová. Na počesť Viliama Figušu-Bystrého vystúpil aj komorný zbor Musica Viva z Báčskeho Petrovca pod taktovkou Marieny Stankovičovej Krivákovej a Anny Medvedovej a tiež mužská spevácka skupina z Padiny pod vedením Janka Tomeka. Toto hudobné teleso nesie meno Figušu-Bystrého. Na koncerte zazneli úpravy slovenských ľudových piesní, umelé piesne, predohra k opere Detvan, ako aj diela pre mužský zbor a komorné zbory.

Veríme, že tento hudobný deň, ktorý bol plný zmysluplných úvah a užitočných rád odborníkov, prospeje budúcemu smerovaniu a rozvoju našej hudby a že koncert zase sprítomnil širšej verejnosti ďalšiu z podob slovenskej kultúry.

Milina Sklabinská
riaditeľka Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov

Ján Botík

KU KONCEPTOM VÝSKUMU VOJVODINSKÝCH SLOVÁKOV

Keď som zvažoval, čím by som sa mohol prihovoriť na tejto konferencii, zavážilo, že v zornom poli vedeckovýskumných záujmov Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov je aj tá časť kultúry, ktorú zvykneme označovať ako ľudová, tradičná a novšie aj každodenná. Mali by sme o nej hovoriť aj napriek tomu, že už pred štyrmi desaťročiami akademik Ján Kmeť konštatoval, že v kultúre Slovákov vo Vojvodine „ľudové povery, zvyky, kroje a bydliská ako charakteristiky slovacity ustupujú do úzadia“ (KMEŤ 1971: 291). S tým by sa, pravdaže, do určitej miery mohlo súhlasiť. Lenže otázku si treba postaviť tak, či o tradičnej kultúre, o historickej a kultúrnej pamäti, ako aj o sebapoznání a obraze o sebe vojvodinských Slovákov vieme už dosť, čo by sme o tom mali vedieť. Nazdávam sa, že popri prínosoch máme aj nejaké podľžnosti. Vieme, že toho, čo už o tradičnej kultúre vojvodinských Slovákov bolo dokumentačne podchytené a aj publikačne sprístupnené, nie je málo. Vieme však aj to, že väčšina z toho, čo už bolo doteraz zhromaždené, neprekročilo rámec vecného opisu skúmaných reálií. Za slabšie ohnivko možno označiť neuspokojivú úroveň interpretácie a teoretického rozpracovania jestvujúcich národopisných poznatkov. Z toho pre nás vyplýva, že by sme nemali strácať zo zreteľa, že vedeckovýskumná činnosť je aj permanentným procesom prehodnocovania starších a neudržateľných záverov, hypotéz a paradigiem. A teda aj procesom hľadania novších a progresívnejších prístupov, ktoré uspokojivejšie vysvetľujú novo nastoľované výskumné problémy (REICHEL 2009: 15). Preto som moje poznámky upriamil týmto smerom.

Pripomeňme si najskôr, prečo je dôležité poznať aj tradičnú kultúru vojvodinských Slovákov. Veľmi presne to vedel už Andrej Mráz, keď nám odkázal, že „písať dejiny dolnozemsých Slovákov, to znamená osvetľovať predovšetkým osudy sedliackeho človeka“ (MRÁZ 1948: 19). Tak ako dejiny, aj obraz kultúry vojvodinských Slovákov je nemysliteľný bez zohľadnenia spôsobu života sedliackeho stavu. V celom doterajšom vývine vojvodinských Slovákov bolo poľnohospodárstvo ich hlavným zamestnaním. Ich život sa odvíjal v sídlach dedinského typu s príznačným „samozásobiteľstvom“, hospodárskou a sociálnou uzavretosťou, aj vysokou mierou konzervativizmu. S tým súvisela tendencia vlastného reprodukovania, aj vernosť tradíciám. Tradované malo prednosť pred inováciami. Hospodársky, spoločenský aj duchovný svet, ako aj hodnotové orientácie týchto ľudí, to všetko bolo určované

rolníckym základom ich živobytia. V približne v takejto podobe to pretrvávalo až do polovice 20. storočia, niekde aj dlhšie. Oddanosť vojvodinských Slovákov sedliackemu stavu vtlačala pečať nielen kultúre a identite sedliakov. Rurálnym prostredím a tradicionalizmom bol poznačený aj spôsob života dedinských remeselníkov. Zem a sedliackosť sa stali nevyhnutnou materiálou a ideovým nábojom aj v tvorbe slovenských spisovateľov, výtvarníkov a ďalších umelcov vo Vojvodine.

Dost' dlho trvalo, kým sme si pri výskume vystáhovalectva, vrátane výskumu dolnozemskej Slovákov, uvedomili, že nič netrvá večne. Teda ani to, k čomu sa dopracovala ľudská spoločnosť, čiže kultúra. Trvalá je jedine zmena. Toto zrniek múdrosti pripomínam preto, lebo slovenských vystáhovalcov a ich potomkov na Dolnej zemi sme donedávna posudzovali ako spoločenstvo s usmrnutým, výrazne archaickým a nadovšetko, či prevažne s materským národom súvisiacim skupinovým povedomím, jazykovým a kultúrnym uspošobením. Do takéhoto nazerania zásadnejší obrat priniesli novšie a súčasné migračné štúdiá, ktoré vniesli do výskumu vystáhovalectva koncept procesualnosti. Ten pootvoril dvercia skúmaniu dôsledkov migračného správania ľudí. Dôsledkom toho, že migranti prerušili kontakt s danosťami materskej krajiny, pričom vstúpili do kontaktu s viac alebo menej odlišnými danosťami cieľovej krajiny. Tým sa migranti dostali, v porovnaní s jadrom materského národa, do odlišnej situácie. Zmenená situácia podmienila celý rad zvláštností v ich ďalšom vývine. Podstata týchto zvláštností spočíva v tom večnom probléme všetkého, čo sa odohráva v čase. A tým je, ako to sformuloval historik Ľubomír Lipták, vzťah kontinuity a diskontinuity. Čiže vzťah pretrvávania a zmeny, tradície a inovácie, prijímania a odmietania, odolávania a splývania. To všetko je neodmysliteľnou súčasťou dejín a dodajme, že aj kultúry každého, či už národného, enklávneho alebo aj lokálneho spoločenstva, nevynímajúc ani jednotlivcov (LIPTÁK 2000: 14).

Hlavný poznávací prínos konceptu procesualnosti, kontinuity a diskontinuity vo vývine enklávnych spoločenstiev spočíva v tom, že prispel k odhaleniu synkretického obsahu kultúry takýchto sociálnych útvarov. To znamená, že aj tradičnú kultúru vojvodinských Slovákov máme posudzovať ako kultúrny systém, v ktorom sa naakumulovali reálie trojakej proveniencie: 1. nadobudnuté v ich niekdajšej materskej krajine, 2. prevzaté z obklopujúcej mnohoetnickej a multikultúrnej vojvodinskej spoločnosti, hlavne od srbského etnika, 3. vytvorené príslušníkmi slovenských komunít v podmienkach novo osídleného prostredia Vojvodiny. Zohľadnenie synkretizmu v tradičnej kultúre vojvodinských Slovákov nám otvára priestor, aby sme mohli ozrejmiť jej genetické zdroje, orientovať sa v stratifikácii/rozložení jej vývinových vrstiev, posúdiť jej skupinovú špecifickosť a charakterizovať jej miesto a funkciu v procesoch iden-

tifikácie vojvodinských Slovákov (BOTÍK 2002: 210).

Skúsme si teraz teoretické zovšeobecnenia o synkretizme rozobrať a bližšie objasniť na konkrétnych príkladoch. Tou prvou a východiskovou zložkou boli prejavy každodennej kultúry, ktoré si slovenskí kolonisti prinášali do Vojvodiny zo svojich horniackych rodných krajov. Pridržiavanie sa tejto kultúrnej výbavy a jej kontinuitné pretrvávajúce aj vo vojvodinskom prostredí, bolo prirodzeným a aj nevyhnutným javom. Kolonisti sa z tejto zdedenej výbavy určitý čas nemohli vyzliecť. Pretože inú ešte nemali, a ani nepoznali. V mnohých prvkoch im pretrvala až do súčasnosti. Najodolnejšie voči zmenám sa ukázali byť prejavy z okruhu folklórnych, hlavne piesňových, ako aj zvykoslovných a magicko-poverových tradícií. Vysvetľuje sa to tým, že sú späté s viazanými formami jazyka či hudby, alebo s predpísanými a záväznými formami magických a obradových praktík, čo im zabezpečovalo vysokú mieru konzervatívnosti a dlhovekosti. Muzikológovia pri analýze hudobnej a textovej zložky piesní zistili, že viac ako 70% piesní v slovenských lokalitách Vojvodiny bolo prenesených zo starej vlasti (FERÍK 1973: 182, MIŠKOVIC 1996: 14). Vysokou mierou totožných znakov sa vyznačujú aj obyčajové prejavy. Hlavne tie, ktoré sú späté s praktickými agrárnej a prosperitatívnej mágie, skoncentrovanými do zimného zvykoslovného cyklu – *ocelovanie, rytmovanie, polazovanie, koledovanie* a ďalšie.

Pretrvávajúce zhodných a značne starobylých prejavov môžeme doložiť aj na niektorých úkonoch svadobnej obradovosti. Pokúsím sa to predstaviť na obyčaji, ktorú Michal Goda zapísal v Slovenskom Aradáci pod názvom *spievanie na kašu*. Z jej opisu vyberám iba rituálne najdôležitejšiu časť:

Kým sa mladá obliekala, prišli ženy, ktoré idú pod oblúk, vezmú jeden lepník, vykroja mu v prostriedku diery, natrú ho medom, podajú chlapcovi, ktorý má tri razy zakričať cez diery – Hoj vienok! Potom ženy začnú spievať (GODA 1895).

Pokiaľ by sme sa mali nad touto obyčajou zamýšľať a interpretovať ju len podľa tohto záznamu z Aradáča, ďaleko by sme sa nedostali. Ak si však zoberieme na pomoc metodický postup porovnávacieho štúdia, máme šancu dopracovať sa k zaujímavému vysvetleniu. Keď Soňa Burlasová pri komplexnom národopisnom výskume v niekdajšej Hontianskej stolici rozpracovávala svadobné obyčaje a svadobné piesne zistila, že vo viacerých hontianskych dedinách výrazným a dominantným prvkom svadobného obradu bol úkon označovaný *spievanie na zore*. Pod týmto názvom, alebo aj pod názvom *Zornej (v)ták, Ranní vienok a spievanie o rásvite* (na svitaní) sa táto obyčaj vyskytovala aj v susednom Novohrade, kde mala zhodné znaky ako spievanie na zore v Honte, alebo spievanie na kašu v Aradáci (BURLASOVÁ 1988: 557). Svadobné obyčaje s podobnými znakmi boli zistené aj v niektorých ďalších slovenských dedinách vo Vojvodine, ale aj v Maďarsku a Bulharsku. Z porovnania všetkých

zistených variantov bolo zrejme, že táto obyčaj má spoločný pôvod, ktorého korene treba hľadať v hontiansko-novohradskom regióne Slovenska. Od toho bol potom iba krôčik k tomu, aby sme túto obyčaj posúdili aj v širšom slovenskom kontexte, čo umožňovala publikácia J. Komorovského Tradičná svadba u Slovanov. Výsledkom je nasledovný záver.

Viacere prvky svadobného úkonu *spievania na kašu* v Aradáči a ďalších dolnozemskej slovenských lokalitách, ako aj *spievania na zore* v Honte a Novohrade, dostávajú túto obyčaj do jedného významového radu so značne archaickými magickými a obradovými praktikami. V tom prvom významovom pláne sa pozornosť upriamuje na zvýraznenie zmeny statusu slobodnej dievky na vydatú ženu. V obrade je to vyjadrené symbolickým dôrazom na stratu panenstva. Za oveľa významnejšie však možno označiť zaradenie úkonu do ranného svitania, ako aj jeho označenia *na zore* alebo *o rásvite*, čo poukazuje na spojitost so Slnkom. Aj obradový koláč s okrúhlym tvarom symbolizuje solárny motív. Keď k tomu pridáme na magických princípoch založené zvolanie – *Hoj vienok!*, ktoré mal vykonať chlapec alebo družba, pričom toto zvolanie malo zaznieť cez otvor v koláči tri razy, zakaždým hlasnejšie a vo tri strany sveta, je zrejme, že tento úkon svadobného obradu bol skoncipovaný na veľmi dávnej osnove náboženského myslenia a obradového správania. Spojitosť úkonu so skorým ránom a Slnkom nebola náhodná. Zastúpená býva v svadobných obradoch u všetkých Slovanov. Spája sa s tým predstava prenesenia dobrých vlastností Slnka aj na ľudí, ktorí boli presvedčení, že jeho svetlo zaháňa zlé démonické sily. A že jeho jas a teplo, tak ako dávajú životodarnú silu prírode, môžu mať blahodarný účinok aj na šťastný život práve sobášovaných osôb (KOMOROVSKÝ 1976: 150). Zmena názvu, keď sa svadobný úkon spievania na zore začal označovať spievanie na kašu, môže súvisieť s presunutím tohto úkonu z ranného svitania do podvečerného času predchádzajúceho dňa.

V súvislosti s touto obyčajou je zaujímavé ešte niečo. Ukázalo sa, že najcelistvejšiu podobu a najviac zhodných znakov majú varianty zaznamenané v Honte a Novohrade. Dolnozemskej varianty sú značne rozkolísané, často aj torzovité. To nás nabáda, aby sme prehodnotili tézu, že v prostredí enkláv sa zakonzervovali a oveľa dlhšie sa uchovávali archaické formy ľudovej kultúry ako na materskom území (BEDNÁRIK 1966: 7, FILOVÁ 1973: 23). Obyčaj *spievania na kašu* či *na zore* nasvedčuje skôr opačnému trendu. Že pre ustrnutie a dlhodobé pretrvávajúce starobylých kultúrnych javov väčšie predpoklady boli v jadre etnika ako v jeho oddelených častiach. Na materskom území nebýva kultúrny vývin natoľko rozrušovaný vnútornými a vonkajšími vplyvmi ako v enklávnom prostredí, v ktorom sú procesualnosť a zmeny dominantnejším javom ako zotrvačnosť tradície.

V doterajších národopisných výskumoch vojvodinských Slovákov sa pozornosť upriamovala prevažne na kontinuálne trendy. Čiže na jazykovú a kultúrnu zotrvačnosť, na prezentáciu autonómneho systému ich kultúrnej svojbytnosti. Lenže vo vývine tejto enklávy boli zastúpené aj diskontinuálne trendy. Čiže procesy a zmeny, ktoré boli podmienené i odlišnými prírodnými, hospodárskymi, sociálnymi a kultúrnymi pomermi vojvodinského prostredia. A pravdaže, aj viacetnickým a multikultúrnym rázom Vojvodiny. Tieto skutočnosti boli v kultúrnom vývine vojvodinských Slovákov nemenej dôležitým činiteľom ako tradícia. Zmeny, ku ktorým dochádzalo v dôsledku diskontinuálnych trendov, mali najčastejšie podobu kultúrnych inovácií alebo kultúrnych výpožičiek (SLAVKOVSKÝ 2006: 255).

Najskôr a najzreteľnejšie sa inovačné procesy u vojvodinských Slovákov začali prejavovať na úseku staviteľstva. Taktiež aj pri pestovaní nových, v predkolonizačnom období neznámych poľnohospodárskych plodín – kukurica, slnečnica, cirok, chmeľ, krmovina, *gerege*, *dine* a ďalšie. Najmä pestovanie kukurice prinieslo priam revolučný zvrät v agrotechnických znalostiach, v organizácii práce, v chove hospodárskych zvierat – hlavne sviň, v stravovaní, staviteľstve a na ďalších úsekoch života vojvodinských Slovákov, Kukurica sa stala plodinou, ktorá určila kurz hospodárskemu smerovaniu Vojvodiny. Významnou mierou prispela ku kultúrnemu ozvláštneniu a ku koloritu Vojvodiny. Stala sa jej erbovým znamením.

Vráťme sa však ku kultúrnym inováciám, ktoré sa udiali v tradičnom staviteľstve vojvodinských Slovákov. Zapríčinilo ich to, že slovenskí kolonisti prichádzali z geografickej zóny drevených stavieb a usadili sa v zóne hlinených stavieb. Čo je však pri tom zaujímavé, že hlinené stavby si slovenskí kolonisti nezačali stavať hneď po príchode na Dolnú zem, ale až v druhej polovici 18. storočia. Dovtedy, podobne ako domáce maďarské, srbské a rumunské obyvateľstvo, aj Slováci bývali v zemnicových obydlíach, alebo v domoch so stenami vypletanými z prútia a omazanými hlinou. Takéto riešenia si vynucovali rozsiahle záplavy z často rozvodňovaných riek. Zemnicové a pletené stavby dobre odolávali vode a pri poškodení sa dali ľahko opraviť alebo znovu postaviť. Hlinené steny s nabíjanými alebo váľkovými stenami sa na Dolnej zemi mohli uplatniť až potom, keď sa tamojšie rieky zregulovali a vytvorila sa aj sieť vodných kanálov, k čomu došlo až v druhej polovici 18. storočia (SIRÁCKY 1966: 42, DOBROTKA 2011: 97). Doteraz však máme len hmľisté predstavy o tom, odkiaľ sa tak zrazu objavila a potom aj tak rýchlo rozšírila technológia z hlíny nabíjaných stien. Napodiv, azda najspôhlivejším vysvetlením sa ukázala byť spojitost s cisárskym dvorom Habsburgovcov vo Viedni. Poukázal na to taliansky cestovateľ Francesco Grisellini (1717 – 1783), ktorý opísal, ako boli na príkaz

panovníckeho dvora v Banáte pre kolonistov z nemeckých krajín v rokoch 1770 – 1771 vybudované osady so štvorcovým a kruhovým pôdorysom. A v týchto osadách, ešte pred príchodom kolonistov, podľa projektov cisárskych geometrov, boli postavené domy s pletenými, váľkovými alebo nabíjanými stenami (GRISELINI 1780: 461).

Technologickým a typologicko-tvarovým novotvarom, čiže kultúrnou inováciou bola pre vojvodinských Slovákov aj pec. Tak, ako veľká vzácnosť dreva na Dolnej zemi spôsobila, že slovenskí kolonisti namiesto dreva museli pri stavbe svojich obydlí použiť tam dostupné materiály (trstinu, prútie, hlinu), nedostatok dreva na kúrenie ich prinútil osvojiť si nové tvarové riešenie, aj spôsob stavania pece. Inovácia spočívala v tom, že horniacke hrubostenné pece v tvare ležateho hranola na Dolnej zemi vystriedali tenkostenné pece v tvare stojateho kužela či ihlanu. Takúto zmenu si vynútilo to, že na Dolnej zemi sa ako kurivo namiesto dreva, ktoré horí krátkym plameňom, mohli použiť byle jednorokných rastlín (slama, kukuričné *zetke* a iné), ktoré horia dlhým plameňom. A to sa muselo zohľadniť v zodpovedajúcom tvare spaľovacieho priestoru. Taktiež aj v tenkostennom plášti pece.

Staviteľské tradície vojvodinských Slovákov si zasluhujú pozornosť nielen pre pochopenie diskontinuálnych trendov v ich vývine, či pre objasnenie genézy hlinených technológií. Pre všetkých kolonistov multietnickej Vojvodiny je dôležité poznať, ako sa v tomto prostredí sformoval panónsky typ hlineného domu s jeho špecifickými stavebnými, architektonicko-výtvarnými a aj interiérovými danosťami, ktoré prerástli do kultúrno-geografických znakov polyetnického obsahu. Pre všetky etnické skupiny vo Vojvodine sa panónsky typ hlineného domu stal ich spoločným slohotvorným princípom. Vyhranil sa ako organická zložka panónskeho kultúrneho archetypu (HARPÁŇ 1996: 109), ako aj atribút dolnozemskeho či vojvodinského životného štýlu.

Diskontinuálne trendy vo vývine vojvodinských Slovákov sprevádzali aj procesy, ktoré sa zvyknú označovať ako kultúrne výpožičky, akulturácia alebo interkultúrnosť. K takýmto procesom a zmenám dochádzalo v dôsledku kontaktu dvoch alebo aj viacerých skupín s odlišnými kultúrnymi systémami a v dôsledku kultúrneho vyžarovania. Výsledkom toho bolo, že sa kultúrny systém niektorej zo skupín prispôbil novým podmienkam tak, že sa pod tlakom nových podnetov zmenil (KRUPA 1980: 18, BOTÍK 1994: 23). Na ilustráciu akulturačných procesov dobrým príkladom je obyčaj *chodenia s Dodolou*, na úseku hudby zasa *pazouskuo spievania*. Chodenie s Dodolou bolo zaznamenané vo viacerých lokalitách vojvodinských Slovákov. Varianty tohto obradu boli oddávna udomácnené u Srbov nielen vo Vojvodine, ale aj v ďalších balkánskych regiónoch, ktoré sa vyznačovali v letnom období dlhotrvajúcimi

obdobiami sucha. Chodenie s Dodolou bolo magickou praktikou, ktorej funkciou bolo privoľať dažď. V počiatkoch po usadení Slovákov vo Vojvodine sa táto obyčaj udržiavala iba medzi srbským obyvateľstvom. Ako sa Slováci postupne zžívali s týmto prostredím, začala táto praktika prenikať aj medzi nich. V jej opise zo Silbaša sa píše, že „v čase veľkého sucha (jún – júl) je zvykom chodiť s Dodolou po dedine z domu do domu, rovnako u srbských ako aj slovenských obyvateľov. Dodolu stvárňovala obyčajne Cigánka, na ktorú navešali brezové halúzky a listy. Ovenčili jej nimi hlavu, plec a ruky až po pás. Staršie ženy, tiež Cigánky, ktoré Dodolu vodili, na dvore utvorili kruh, v strede ktorého bola Dodola. Tancovali a recitovali u Srbov po srbsky, v slovenských domoch po slovensky, pričom srbské a slovenské výrazy miešali:

Dodola se nakitila, zelen venac obesila. Oj dodola, čuj dodola!

Naša doda moli Boga, da popada božja kiša. Oj dodola, čuj dodola! atď. (BEDNÁRIK 1966: 142).

V synkretizme kultúry enklávných spoločenstiev sú popri zdedených a kontinuitne pretrvávajúcich, ako aj z obklopujúceho prostredia prevzatých kultúrnych prvkoch, zastúpené aj prvky kultúry, ktorých tvorcami sú príslušníci enklávných komunit, pričom takéto kultúrne reálie už nesú pečať novoosídleného prostredia vojvodinských Slovákov. Do tejto zložky ich kultúry možno bezo zvyšku zaradiť všetky lokálne varianty tradičného odevu, ktoré sa aj označujú ako pazovský, aradáčsky, padinský atď. (BOSIČ 1987). Špecificky dolnozemske, vojvodinské a aj lokálne znaky nesú aj piesne, ktoré neboli donesené zo starej vlasti, ale vznikali ako nová piesňová tvorba vo vojvodinskom prostredí. Z tohto okruhu ako najznámejšie a najvýraznejšie možno uviesť tzv. hraničiarske piesne z Padinej, Starej Pazovy a z ďalších lokalít na bývalej Vojenskej hranici. Taktiež aj piesňovú tvorbu zo sriemskeho prostredia, konkrétne z lokality Slankamenské vinohrady, ľudovo nazývanej Brehy. Od tohto názvu boli odvodené aj označenia chýrečných hudobníkov – *Brehovčania* a ich tvorby *brehovské piesne* (ŠVEHLÁK 1972: 234).

Špecificky vojvodinské, lokálne a aj individuálne prejavy vznikali aj na ďalších úsekoch kultúry vojvodinských Slovákov. Ako príklad pre takúto charakteristiku možno uviesť reálie, ktoré spadajú do sféry obyčajových tradícií, svetonázoru a aj filozofie dolnozemskeho, či vojvodinského sedliaka. Keď posudzujeme tradičnú roľnícku kultúru, nesmieme zabúdať na to, že sedliak sám seba začleňuje do všeobšiahleho sveta, ktorý bol naplnený nielen zemou a prácou, ale aj mocnými a tajomnými silami. Roľník presne vedel, kedy má ísť orať, kedy má či nemá siať, aj kedy treba zobrať úrodu. Lenže vedel aj to, že niekedy nestačilo iba urobiť načas a poriadne to, čo bolo načim. Mohlo sa, a často sa aj stávalo, že jeho úsilie vyšlo navnivoč. Lebo prišli veľké suchá, dažde,

mrazy, alebo aj niečo horšie. Preto si dával na to pozor. Tam, kde nevystačili jeho mocné ruky, ani dôsledné dodržiavanie agrotechnických zásad, poslal chlapca s ocelou, alebo *ritmára*, *polazníka* či *koledníka* s vinšom. Aby zaželeli na poli úrod, v maštali príplod a všetkým v dome božské požehnanie. Čo roľník nedokázal zabezpečiť sám, pomohol si mágiou slova a svojou pokorou.

Akiste poznáte obrázok Martina Jonáša s „prehúdajúcim“ husliarom v kukuričnom poli. Prezrádza, že rituály a mágia sa zo sedliackeho spôsobu myslenia nevytratili ani v dnešnej dobe postmodernej. Básnik by povedal, že filozofia sedliaka „trvá, ako na cestách prach!“ Ani sedliak Martina Jonáša nezabudol nič z toho, čo vedeli voľakedajší čeladní otcovia, keď posielali chlapcov *ocelovať*. Že niekedy nestačí iba tvrdo pracovať. A tak tam, kde tí „apkovia“ poslali koledníka s mágiou slova, majster Jonáš poslal husliara, aby magickými tónmi huslí zastúpil polazníka.

Pri rozpracovávaní problematiky migrácií, enklávnych a minoritných spoločenstiev, sa čoraz väčší dôraz kladie na koncept skupinovosti. Čiže na to, do akých sociálnych útvarov sa migranti zoskupujú, v akých zoskupeniach sa odvíja ich každodenná kultúra a utvára ich skupinové povedomie. Tým sa zároveň dostávame aj k posúdeniu toho, aké zoskupenia slovenských vystažovalcov či kolonistov na Dolnej zemi by sa mali stať deskriptívnymi a analytickými jednotkami, aby sme mohli sprostredkovať zodpovedajúci obraz o ich kultúrnej svojbytnosti, ako aj o ich skupinovej identite.

V doterajšom vývine boli vojvodinskí Slováci spočiatku súčasťou toho rozloženého masívu slovenských kolonistov, ktorí sa v priebehu 18.–19. storočia vystažovali zo severných hornatých oblastí do južných nížinných oblastí niekdajšieho Uhorska. Keďže najväčšia časť z nich sa usadila v priestore Veľkej uhorskej nížiny (Alfold), čiže na tzv. Dolnej zemi, zaužívalo sa pre nich označenie *dolnozemskí Slováci*. Tento názov si udržal svoje opodstatnenie celé dve storočia. Až do rozpadu Rakúsko-Uhorska, keď sa jadro materského národa Slovákov a vystažovalci na Dolnú zem ocitli vo viacerých štátnych útvaroch. Nové geopolitické začlenenie spôsobilo, že dovtedajší dolnozemskí Slováci sa po roku 1918 začali označovať ako *maďarskí*, *rumunskí* či *juhoslovanskí Slováci*, resp. *Slováci v Maďarsku*, *Slováci v Rumunsku* a *Slováci v Južoslávii*. Tí, ktorí žili na území srbskej Vojvodiny, označovali sa aj ako *vojvodinskí Slováci*. Po rozpade Južoslávie a vzniku Republiky Srbsko oficiálnym názvom sa stalo označenie Slováci v Srbsku, pričom ako synonymum sa aj naďalej používa aj označenie *vojvodinskí Slováci*. Namiesto je preto otázka, čo s tým historickým a v súčasnosti už anachronickým a vari aj zmätočným názvom *dolnozemskí Slováci*? Ukazuje sa, že by nebolo opodstatnené zriecť sa tohto pojmu. Hlavne pre jeho historickú ukotvenosť. Dejiny vojvodinských Slovákov by neboli zrozumiteľné,

keby z nich vypadol koncept celostnosti dolnozemských Slovákov. Pretože iba z takéhoto celostného pohľadu možno objasniť príčiny sťahovania Slovákov na Dolnú zem, vrátane aj do Vojvodiny. Bez takéhoto konceptu by sa nedali vymedziť jednotlivé etapy a smery migračných pohybov, ani zmapovať geografické rozloženie dolnozemského osídlenia slovenských kolonistov. Bez súhrnného pohľadu by sa nedali charakterizovať ani zvláštnosti odlišného historického, politického, etnického a kultúrneho vývinu Slovákov v príslušných krajinách po rozpade Rakúsko-Uhorska.

Pri vytváraní obrazu o skupinovosti, o kultúre sociálnych skupín a o kolektívnych identitách tradičnej spoločnosti ako jedna z najproduktívnejších analytických jednotiek sa ukázala byť lokálna komunita či dedinská pospolitosť. Aj v prostredí dolnozemských, vrátane aj vojvodinských Slovákov, patrí lokálna identita k najvýraznejšie pocítovaným a manifestovaným hodnotám (KMEŤ 2010: 206). Pretože ľudia miesto, kde žijú, čiže svoje rodisko alebo trvalé bydlisko, považujú za akýsi stred sveta. Každý človek má potrebu zakotvenia v nejakom zoskupení jemu blízkych a podobných ľudí. V tradičnom prostredí sa takáto zakotvenosť a zakorenenosť viaže na dedinské spoločenstvá, čoho dôsledkom je skupinová identifikácia v podobe – My Petrovčania, My Pazovčania, My Aradáčania atď. Takto vyjadrený obraz o sebe zahrnuje jednak identifikáciu s prostredím a zároveň aj identifikáciu s ľuďmi, čiže s komunitou, do ktorej tí ľudia prislúchajú.

Prostredníctvom lokálnej identifikácie možno teda vyjadriť skupinovú odlišnosť, ktorá sa najčastejšie odvodzuje z daností sídelného prostredia, zo zvláštností miestneho nárečia a kultúrneho usposobenia, ako aj z rôznych stereotypov, predsudkov, mentálnych a ďalších črt príslušného dedinského spoločenstva. Z pokolenia na pokolenie uchovávané hodnoty historickej a kultúrnej pamäti boli ochranou proti tomu, čo ohrozovalo jednotu dedinskej pospolitosti. Kultúra tradičnej spoločnosti bola kultúrou lokálnou, ktorá sa vyznačovala veľkou lokálnou variabilitou, ako aj kultúrnou jedinečnosťou lokálnych komunít. Poukázal na to už Felix Kutlík, že v Báčke a v Srieme „po nosisie sa všetci delia medzi sebou a po rúchu ich možno poznať, ktorý je z ktorej dediny“ (KUTLÍK 1888: 25). Tento Kutlíkov postreh sa potom dožil potvrdenia aj výsledkami náročnejších bádateľských projektov. Monografiám Jozefa Štolca o slovenských nárečiach a Mily Bosić o tradičnom odevu Slovákov vo Vojvodine vďačíme za to, že nám predstavili, ako sa v slovenských vojvodinských komunitách udial ten veľkolepý konvergentný/zjednocovací proces, v ktorom sa nárečová a odevná pestrosť, ktorú si kolonisti prinášali zo svojich horniackych rodísk, najskôr zjednotila a potom aj rozvinula do nových lokálnych nárečových a odevných variantov so špecifickými znakmi ich dolnozemskej (ŠTOLC 1968,

BOSIĆ 1987).

Bez zohľadnenia konceptov skupinovosti a lokálnych väzieb na prostredie nemohli by sme porozumieť takým kardinálnym procesom vo vývine vojvodinských Slovákov, akým je napr. zapúšťanie koreňov a zrastanie s prostredím ich nových sídiel. Zakoreňovali sa v nich tam nadobudnutou a vlastným úsilím zveľaďovanou pôdou. Vďaka nej aj svojimi obydliami, svojimi luteránskymi kostolmi a slovenskými školami. Zakrátko aj svojimi pohrebiskami. Hroby nedávnych zakladateľov slovenských osád stávali sa dokladmi pretrhávania nitiek s horniackymi rodiskami, ako aj symbolom prehlbovania koreňov v novo osídlenom prostredí.

V doterajšom výskume vojvodinských Slovákov len skromná pozornosť sa venovala jazykovým a folklórnym dokladom zakoreňovania. Všade tam, kde sa slovenčina stala dorozumievacím jazykom novoutvorenej komunity, slovenskí kolonisti mnohé miesta svojich dedín a rozľahlých chotárov pomenovali názvami vo svojom materinskom jazyku. Svoju novú situáciu aktualizovali aj tak, že do piesní, ktoré si priniesli z horniackych rodných krajov, ako aj do porekadiel, prísloví a rôznych povrávok povkladali názvy svojich nových dedín, ako aj iné pozoruhodnosti vojvodinského prostredia. Veľmi skoro si vojvodinskí Slováci začali rozprávať príbehy a povesti, či už pravdivé, fantazijné alebo aj strašidelné, do ktorých takisto zakomponovali obklopujúcu vojvodinskú realitu. Práve takéto, často prehliadané jazykové, frazeologické a folklórne výtvory zaujali pozíciu nezastupiteľných dokladov o tom, že slovenskí kolonisti sa v osídlených dedinách Vojvodiny už do takej miery zakorenili, že ich povýšili na svoju novú domovinu.

Koncept skupinovosti sa vari najzreteľnejšie uplatnil vo vlastivedne zameraných lokálnych monografiách, aké boli napísané vari o každej slovenskej obci vo Vojvodine. V každej z nich sú zastúpené kapitoly o sociálnom rozvrstvení, hospodárskom, spoločenskom, náboženskom a spolkovom živote, ako aj o jednotlivých zložkách tradičnej kultúry tej-ktorej slovenskej komunity vo Vojvodine. Tieto monografie sa stali nezastupiteľným zdrojom informácií o kultúrnej svojbytnosti príslušnej lokality. Zároveň aj dokladom o lokálnej mnohotvárnosti tradičnej kultúry Slovákov vo Vojvodine.

Výnimočný a vzácny je obraz lokálneho spoločenstva, ktorý nám sprostredkovala vo viacerých publikáciách spisovateľka a publicistka Viera Benková. Zakomponovala do nich širokú a pestrú škálu reálií z historickej a kultúrnej pamäti svojho rodného Petrovca. Jeho dejinám, sídelnému a urbanistickému usporiadaniu, sociálnemu a etnickému rozvrstveniu, jeho zaludneniu svojráznymi a nezabudnuteľnými postavami a postavičkami, ako aj zduchovneniu svojbytným kultúrnym parsúnom a lokálnym koloritom, vdýchla Petrovcu nezvyčajnú

jedinečnosť a výpovednú presvedčivosť. Ona ho Petrovčanom povýšila na stred sveta. Stvorila im pôsobivú podobu ich domova, akési duchovné zátišie ich obrazu o sebe. Zaiste sa im tak skoro nezunuje (BENKOVÁ 1998, 2002, 2006).

Vývin vojvodinských Slovákov pokročil oveľa ďalej, ako si to zvykneme uvedomovať alebo priznávať. V súčasnosti sme svedkami toho, že medzi vojvodinskými Slovákami sa už udomácnil nielen bilingvizmus, ale aj kultúrna dvojdomosť a dvojitá identita ako dôsledok dlhodobých a čoraz silnejúcich medzietnických kontaktov a interkultúrnych súvislostí. Potrebu rozpracovávať synkretickosť, viackontextovosť a interkultúrnosť v enklávnom vývine vojvodinských Slovákov už dávnejšie nastolili vojvodinskí literárni vedci a jazykovedci. Najmä Michal Harpáň a Mária Myjavcová sa systematickým výskumom aj dopracovali k cenným poznatkom o najrozličnejších modifikáciách a transformáciách nielen literárneho a jazykového, ale aj sociokultúrneho obrazu vojvodinských Slovákov. Koncepčné podnety, ktoré nám vo svojich prácach ponúkajú, sú prítlačivou bádateľskou výzvou.

Literatúra:

1. Bednárik, R.: Slováci v Juhoslávii. Bratislava 1966.
2. Benková, V.: Z dávneho Petrovca. Nový Sad 1998.
3. Benková, V.: Z našej minulosti. Nový Sad 2002.
4. Benková, V.: Stred sveta. Nadlak – Bratislava 2006.
5. Bosić, M.: Narodna nošnja Slovaka u Vojvodiny. Novi Sad 1987.
6. Botík, J.: Zvláštnosti kultúry zahraničných Slovákov. In: *Studia Academica Slovaca* 23, Bratislava 1994, s. 21 – 30.
7. Botík, J.: Synkretizmus v kultúre zahraničných Slovákov. In: *Slovenčina a slovenská kultúra v živote zahraničných Slovákov*. Nitra 2002.
8. Burlasová, S.: Ľudové piesne. In: HONT. *Tradičie ľudovej kultúry*, Martin 1988.
9. Dobrotka, P. (Ed.): *Udvozlet Békés – Csabáról*. Békéscsaba 2011.
10. Ferík, J.: Ľudová hudobná tvorba Slovákov vo Vojvodine. In: *Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine*. Nový Sad 1973, s. 181 – 194.
11. Filová, B.: Tradičná kultúra vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej ľudovej kultúry. In: *Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine*. Nový Sad 1973, s. 23 – 33.
12. Goda, M.: Svadobné obyčaje v Slovenskom Aradáči. In: *Slovenské pohľady* 15, 1895, s. 449 a n.
13. Griselini, F.: *Versuch einer politischen und natuerlichen Geschichte des Temesvar Banats Briefan*. Wien 1780.
14. Harpáň, M.: Zápas o identitu. Nadlak – Bratislava 2000.

15. Kmeť, J.: Tradičná naša kultúra na sympóziu a inde. In: Nový život 23, 1971, s. 289 – 294.
16. Kmeť, M.: Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí. Békešská Čaba 2010.
17. Komorovský, J.: Tradičná svadba u Slovanov. Bratislava 1976.
18. Krupa, V.: Etnolingvistika a jej vzťah k vede o človeku. In: Slovenský národopis 17, 1969, s. 192 – 204.
19. Kutlík, F.: Báč-Sriemski Slováci. Nemecká Palánka 1888.
20. Lipták, Ľ.: Múzeum a súčasné historické povedomie. In: Múzejná dokumentácia a prezentácia dejín Slovenska. Bratislava 2000, s. 13 – 17.
21. Miškovic, J.: K zbierke Slovenské ľudové piesne zo Starej Pazovy. In: Filip, M. – Miškovic, J. – Kmeť, M.: Slovenské ľudové piesne zo Starej Pazovy. Báčsky Petrovec 1996, s. 9 – 18.
22. Mráz, A.: Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch. Bratislava 1948.
23. Reichel, J.: Kapitoly metodologie sociálných výzkumu. Praha 2009.
24. Sirácky, J.: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. – 19. storočí. Bratislava 1966.
25. Slavkovský, P.: Záver. In: Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe. Nadlak 2006, s. 254 – 257.
26. Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii. Bratislava 1968.
27. Švehlák, S.: Nová piesňová tvorba a jej vzťah k tradičnému repertoáru. In: Slovenský národopis 20, 1972, s. 234 – 245.

RESUMÉ

Ján Botík sa vo svojom príspevku zameriava na ľudovú, tradičnú kultúru vojvodinských Slovákov, najmä na tie národopisné poznatky, ktoré doposiaľ nie sú celkom preskúmané a spracované. Upriamený na začiatky vysťahovalectva a jeho dnešný stav, Botík píše o vzťahoch pretrvávania a zmeny v kultúre a tradíciách, o kultúrnom systéme vojvodinských Slovákov, o synkretizme kultúry enklávnych spoločenstiev. Teoretické zovšeobecnenia autor objasňuje na konkrétnych príkladoch. Venuje sa i kultúrnym inovačným procesom vojvodinských Slovákov, ako i následkom kultúrnej dvojdomosti a dvojitej identity v ich vývine.

Marta Botiková, KEM FiF UK, Bratislava

PROBLEMATIKA ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV (S DÔRAZOM NA SLOVÁKOV VO VOJVODINE) VO VÝUČBE VYSOKOŠKOLSKÉHO ŠTUDIJNÉHO PROGRAMU ETNOLÓGIA NA SLOVENSKU¹

Problematika, ktorú som si vybrala na toto stretnutie, sa týka Slovákov v zahraničí aj Slovákov na území Slovenska v ich vzájomnej prepojenosti na poli poznávania a výučby na vysokoškolskej úrovni. Ukážem vám, aká je naša cesta rozširovania vedomostí o slovenskom zahraničí, konkrétne aj o dolnozemsých Slovákoch z hľadiska príslušníkov materského národa.

Ako podklady mi poslúžili študijné plány programu *Etnológia* v rôznych jeho variantoch, ktoré ukazujú, ako sa vyučuje na univerzitách na Slovensku a ku ktorým som sa dostala z verejne prístupných zdrojov. Popri etnologickom štúdiu sú historické migrácie, v tomto prípade kolonizácie, samozrejme, aj predmetom iných oblastí humanitného a sociálneho výskumu, takže sa dostávajú k študentom odborov história (UMB), geografia (PriF UK), jazykoveda (FiF UK) aj v literárna veda (Nitrianska škola), kulturológia či muzikológia. Etnológiu som si zvolila vzhľadom na vlastnú odbornosť, ako aj vzhľadom na to, že v sebe v holistickom pohľade integruje viaceré tematické oblasti, ktoré súvisia s komplexným konceptom „spôsobu života“.

V súčasnosti sú na Slovensku na viacerých univerzitách tri katedry, ktoré sa v obsahu aj v názve hlásia k etnológii (na filozofických fakultách UK Bratislava, Univerzity svätých Cyrila a Metoda v Trnave, ako aj Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre). Na ďalších katedrách a inštitútoch sa v istej podobe zaoberajú etnologickým štúdiom, či už ako súčasťou výučby (Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UK Nitra), výberových prednášok (Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica) alebo cez etnologicko-sociálno-antropologické témy (vyučované na Fakulte sociálnych a ekonomických vied UK).

Internetové stránky jednotlivých katedier dávajú v rôznej podobe a podrobnostiach informácie o vyučovaných kurzoch. Rešerš týchto stránok ukazuje, že za ostatných 20 rokov sa problematika Slovákov v zahraničí vyučuje nepretržite na FiF UK v Bratislave a prakticky od vzniku nových pracovísk aj na UKF v Nitre a na UCM v Trnave.

Jednou z dôležitých podmienok kontinuity výučby je personálne obsa-

¹ Referát vznikol v rámci projektu VEGA: 1/0244/11 Kultúrne procesy v postsocialistickej spoločnosti: medzi globalizáciou a lokalizáciou.

denie kurzov, ktoré súvisí s vedeckými záujmami a výskumnými skúsenosťami pedagógov. Nie nadarmo pruský reformátor Wilhelm von Humboldt kedysi sformuloval, že na univerzite má panovať jednota bádania a výučby, ako aj sloboda výučby a učenia sa. Učitelia osobne ručia za to, čo vyučujú a takých učiteľov, ktorí sú pripravení splniť túto požiadavku vzhľadom na problematiku Slovákov v zahraničí je na Slovensku v súčasnosti, zdá sa, dosť.

Historicky a osobnostne z nich významný bol nepochybne priekopník témy slovenského zahraničia, zvlášť Dolnej zeme, Ján Siracký. Historik, ktorý vďaka svojmu dôkladnému archívnemu štúdiu aj bezprostrednej skúsenosti a kontaktom, bol práve ten, ktorý na výberových prednáškach koncom 60. rokov na bratislavskej UK uviedol do problematiky dolnozemskej slovenskej kultúry poslucháčov etnológie.

Po ňom v 70. rokoch príležitostne v rámci svojich hosťujúcich prednášok na tej istej (a v tom čase jedinej) katedre etnológie predstavil študentom dolnozemskej realitu (reálie i procesy) ako príklady v rámci prednášok k teoretickým otázkam etnicity a migrácií vtedy odborný asistent, resp. pracovník SAV, Ján Botík, dnes profesor.

Dvaja – v tomto smere priekopníci uvedenej tematiky – mali svoju prípravu potvrdenú aj v podobe knižnej publikácie *Slováci vo svete 1*, ktorá vyšla v Martine roku 1980. Kniha nám dodnes slúži ako učebnica nielen vďaka bohatej faktografii, ktorú zhromaždil historik Siracký, ale aj vďaka analytickej a komparatívnej metódy, ktorú vtedy inovatívne a stále aktuálne prezentoval J. Botík.

K vedecky a pedagogicky kompetentným učiteľom v tejto oblasti patril Ján Podolák. Ako predstaviteľ povojnového záujmu slovenskej etnológie o maďarsko-slovenské vzťahy a neskôr aj ako významný balkanista poznal dolnozemskej priestor a sledoval tamjšie procesy. Pri osnovení trnavskej katedry (1997) problematiku zahraničných Slovákov zaviedol do učebných plánov a sám sa jej vo výučbe aj venoval. Mohol sa popri svojich starších výskumoch oprieť o výsledky výskumov, ktoré začiatkom 90. rokov organizoval na južnom Slovensku, v lokalitách osídlených dolnozemskejmi repatriantmi. V uvedenej téme s ním spolupracovala a vo výskume sa sústredila na reemigrácie z Maďarska Magdaléna Paríková, ktorá sprostredkúvala svoje poznatky študentom v rámci výučby migračných štúdií na katedre v Bratislave a v súčasnosti ich vyučuje v Nitre. J. Podolák takýto kurz ďalej vedie v Trnave.

Z hľadiska rozšírenia výučby problematiky Slovákov v zahraničí je potrebné uviesť pôsobenie J. Botíka na etnologickej katedre v Nitre. Jeho prednášky a kurzy inšpirovali viacerých poslucháčov k vlastným výskumom a iniciatívam (M. Bartoš výskum, film aj družobné styky so Slovákami v Argentíne, tiež ďalší ...). Ne-

pochybným prínosom sa stala nová učebnica J. Botíka: *Etnická história Slovenska* (Bratislava 2007), v ktorej je vari tretina rozsahu venovaná problematike spôsobu života a kultúry Slovákov v zahraničí, ktorých aj takto vyzdvihol ako súčasť slovenského etnického spoločenstva. Po odchode J. Botíka kurz naďalej figuruje v magisterskom štúdiu pod vedením najprv prof. Beňuškovvej a v súčasnosti doc. Paríkovvej.

Pri vyhľadávaní kurzov, venovaných Slovákom v zahraničí, bolo pre mňa prekvapením, že prof. Jaroslav Čukan, ani ďalší učitelia, ktorí tvoria zohratý tím pri príprave a realizácii miestnych monografií v prostredí dolnozemskej Slovákov, neponúkajú v rámci študijného programu svojej katedry kurzy tohto tematického zamerania.

Tiež patrí medzi učiteľov, ktorí rozvíjajú na vysokých školách na Slovensku problematiku kultúry Slovákov v zahraničí. Je to v mojom kurze Slováci v zahraničí, resp. slovenské enklávy a diaspóry. Tento kurz sa vyučuje na Katedre etnológie FiF UK v Bratislave od môjho nástupu ako pedagogičky v roku 1991. Pri výstavbe tematického plánu kurzu som mala možnosť nadviazať na svoje výskumy a štúdium zahraničných Slovákov na základe práce v rovnomenom odbore vtedajšej Matice slovenskej v r. 1985 – 89. Vo vedeckom oddelení OZS som sa dostala k štúdiu archívneho materiálu a príležitostne (paradoxne najmä vďaka oddeleniu stykov s krajanmi) aj do terénu. Výsledkom týchto výskumov sú odborné články v zborníkoch *Slováci vo svete*, príprava a vydanie autentických textov ľudových autorov a tiež text hesiel o Slovákoch v rôznych krajinách sveta, ktoré som pripravila pre Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska. Hĺbkový výskum k heslám tvorí aj poznatkovú základňu dvoch odborných štúdií v slovacikálnych kompendiách, ktoré slúžia poslucháčom ako učebné texty (Slovensko. *Dejiny – divadlo – hudba – jazyk – literatúra – ľudová kultúra – výtvarné umenie – Slováci v zahraničí*. Kolektív autorov. 1. vyd. Bratislava: PERFEKT 2007. 384 s.; ŽIGO, P. a kol. *Slovacikum. Kapitoly z dejín slovenskej kultúry*. 1. vyd. Bratislava: Academic Electronic Press 2004. 356 s.)

Tiež sú doplnané novším „bedekrom“: *Spríevodca slovenským zahraničím*, ktorý zostavili Ľ. Bartalská a M. Babiak, Bratislava (1. vydanie 2001). Táto publikácia je síce pôvodne určená viac popularizačnému ako špecializovanému čitateľskému okruhu, ale *Spríevodca* je významný z hľadiska aktuálnosti informácií. Tieto si samozrejme mladá „počítačová“ generácia osvojuje aj z elektronických zdrojov. Z tohto hľadiska som na inom mieste ocenila (BOTIKOVÁ, M.: *Kultúra dolnozemskej bytia*. 2012, s. 8 – 14) informačný potenciál, vkusný vizuál aj užívateľskú priateľnosť internetovej stránky Ústavu pre kultúru Slovákov vo Vojvodine.

K prehľadu sekundárnych prameňov štúdia problematiky zahraničných Slovákov patria samozrejme aj výsledky akademických výskumov (BENŽA, SLAVKOVSKÝ), ktoré sa v kurzoch objavujú ako odporúčaná literatúra.

Štruktúra kurzu *Enklávy a diaspóry* vyučovaného na Katedre etnológie a muzeológie FiF UK je ustálená na základe dvoch faktorov – historického a geografického. Historický sled migrácií „súzvučí“ s geografickým priestorom a tak sa sťahovaniu na Dolnú zem venuje pozornosť počas polovice z 12-týždňového semestra (v novo pripravovanom programe už to bude celý semester). Používame geografické aj demografické údaje, poukazujeme na ich historickú a politickú podmienenosť, napr. v konkrétnej medzinárodnej politickej situácii či podľa formulácie otázok zo sčítaní ľudu (materinský jazyk, národnosť, náboženstvo). Najväčšiu pozornosť venujeme kultúrnym javom a to jednak z pozície rozdielov voči kultúre materského etnika a z druhej strany z hľadiska kultúry majoritného etnika, v ktorom sa slovenská komunita usadila a prežíva (výpožičky v jazyku a kultúrnych javoch). Ďalšou témou, o ktorej hovoríme s našimi poslucháčmi, sú spolkové a vzdelávacie inštitúcie, cirkevné inštitúcie, médiá a tlač, vydavateľská činnosť aj muzeálne zbierky a iné prostriedky uchovávaní kultúrneho dedičstva (folklórne podujatia, súbory a i.).

Pri výučbe využívame rôzny ilustračný materiál – v prípade problematiky kultúry a spôsobu života Slovákov vo Vojvodine je to dokumentárna fotografia, rukopisné dokumenty ako napr. hospodárske denníky, ukážky umeleckej prózy aj poézie, obrazy maliarov z okruhu Kovačickej školy, ako aj nahrávky ľudových piesní (napr. výber pod názvom *Od Malinca do Petrovca* Kvety Čaniovej-Benkovej a i.). Televízny film slovenských vojvodinských a slovenských umelcov zo Slovenska *Mišo* na motívy poviedok Jána Čajáka z roku 1985 nám výborne pomáha pri vizualizácii, sprítomnení a spredmetnení reality dolnozemskeho priestoru pre našich poslucháčov. Podobne v súvislosti s kultúrou a spôsobom života Slovákov v Maďarsku používame film *Jadvin vankúšik* (2000), menej text samotného rovnomenného románu Pála Závadu (v slovenčine vyšiel v r. 1999).

Je totiž treba vedieť, že „bežný“ maturant či vysokoškolák zo Slovenska má len obmedzené možnosti uvedomiť si, že slovenské vystaňovalctvo to nie je len hospodárska a politická emigrácia do západnej Európy, o ktorej sa predsa len viac v bežnom živote, aj v umeleckom stvárnení hovorí, ale že vystaňovalctvo zo Slovenska ma mnohé podoby, hlbšie historické korene a týka sa aj pomerne neďalekých oblastí, kam sa Slováci z Horného Uhorska pohli v 18. storočí s víziou lepšieho a slobodnejšieho života. V rámci stredoškolského dejepisu možno v súvislosti s vytlačením Turkov z Uhorska zaznie aj informácia o osídľovaní Dolnej zeme (pozrela som si novú učebnicu pre gymnáziá, v 18.

storočí nie je o tomto pohybe ani zmienka – vydané v roku 2011!). Z najnovších dejín tiež v súvislosti s „vojnou v Južoslávii“ a následnou emigráciou Slovákov z bývalej Južoslávie na Slovensko sa otvoril širší záujem o skupinu, jej sídla či dejiny (*Príbeh s Hrochoťanmi v Kulpíne – do Juhošky sa chodilo k moru – keď zistili, že k moru nepôjdeme, museli sme sa ísť okúpať aspoň na Sávu, aby sa zázjad „rátal“*).

Pred záverom môjho vystúpenia dovoľte mi spomenúť aj niektorých absolventov etnológie na FiF UK, ktorí prišli z dolnozemskejších slovenských osád z Vojvodiny: Marta Bovdišová (1974); Jaroslava Čaniova, Vlasta Hroncová-Vinkovičová (1978); Marjan Pavlov (2007), z Maďarska: Eszter Lamiová (1976), Emília Tóthová (1978), Juraj Ando (1989), Marianna Milyóvá (1998), z Poľska: Žofia Chalupová, Mária Kowalczyková (1982), Jozef Piwowarczyk (1989), z Rumunska: Pavlína Molnárová (2000). Podobne viacerí úspešní absolventi etnológie spomedzi zahraničných Slovákov vyšli z Nitry aj z Trnavy. Odborná príprava tých, ktorí sa domov vrátili, sa v domovských krajinách využíva diferencovane.

Keď zhrnieme uvedený stav, uvedomíme si možno spolu, že pre vzájomnú prepojenosť (ak sa aj v minulosti veľmi nedalo) sú teraz väčšie možnosti urobiť oveľa viac – poslať mladých ľudí k nám na štúdiá, doviestť našich študentov sem k vám na výskum, či exkurziu a tak vzájomne otvárať obzory aj perspektívy uchovávaní spoločného slovenského kultúrneho dedičstva.

V druhej časti môjho vystúpenia by som vás rada oboznámila, akým spôsobom učíme našich poslucháčov prácu v teréne. Túto časť našej výučby považujeme za špecifickú pre náš odbor a preto jej venujeme pozornosť prakticky od prvého ročníka štúdia. Tu sa poslucháči na kurze *Metódy a techniky terénneho výskumu* oboznamujú s postupom pri práci s rôznym druhom prameňov, predovšetkým sa však dozvedajú o zbieraní dát v teréne, ako postupovať pri rozhovoroch s informátormi (respondentmi) a ako postupovať pri zúčastnenom pozorovaní. Teoretická príprava im má uľahčiť pohyb v teréne, ktorý je však i tak dosť zložitý vzhľadom na to, že súčasní 18 – 20-roční mladí ľudia sa ocitnú zväčša v „kultúrnom šoku“ v prostredí, ktoré nepoznajú z bezprostrednej predchádzajúcej skúsenosti, a to aj keď ide o prostredie jazykovo a kultúrne blízke. Návčik odbúravaní komunikačných bariér je takisto veľmi potrebný. Komunikovať tvárou v tvár je predsa iné ako dávať statusy na Facebook a komunikovať s ľuďmi generačne vo veku svojich rodičov či starých rodičov tiež nie je jednoduché, možno aj preto, že vo vlastnej rodine takáto komunikácia vôbec nemusí fungovať. Pri príprave sú priebežne hodnotení, učia sa postupnosťou krokov od menších úloh či zadaní k väčším.

V štruktúre kurzu je obsiahnuté využitie prameňov, už spomenuté zúčastnené pozorovanie, interview – neštruktúrované, semištruktúrované, štruktúrované, iné kvalitatívne metódy ako prípadová štúdia aj metóda *oral history*.

Študenti sa učia robiť terénne zápisky, dokumentovať a kódovať dáta, ktoré potom spracúvajú rôznymi analytickými metódami. Nesmieme zabúdať ani na poučenia o etike výskumu, pretože je to nevyhnutná časť komunikácie a vlastne aj bezpečnosti výskumnika v teréne.

Ako literatúru používame zahraničné aj domáce učebnice: SPRADLEY, J. P.: *The ethnographic Interview*. Holt, Rinehart and Winston 1979; BERNARD, H. R.: *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Altamira Press 1995; BENEŠ, B.: *Úvod do folkloristiky*. Brno 1990; ČUKAN, J.: *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii*. Nitra 1997.

Overením prípravy je spoločný kurz *Terénna prax* hneď v lete po prvom ročníku štúdia, na základe ktorej študenti odovzdávajú materiál spracovaný na postupovú prácu. Tá sa môže stať aj základom spracovania bakalárskej práce. Prvý kontakt s terénom je veľmi silný emotívny aj profesionálny zážitok a často je to taká „skúška správnosti“, či ozaj štúdium, ktoré si zvolili sú schopní a ochotní zvládnuť. V magisterskom štúdiu už nemáme spoločnú prax, ale poslucháči si prax, výskum organizujú podľa zvolenej témy diplomovej práce. Osvedčuje sa pri tom využívanie biografickej metódy a hĺbkového interview, dlhšie a obsažné životopisné rozhovory, ktoré nemusia byť explicitne tematicky určené, ale v atmosfére vzájomnej dôvery odhalia nielen priebeh či opis javov, ale aj mnohé hodnotiace aspekty a emočné postoje našich informátorov.

Špecifickým typom výskumu je biografická metóda. Je to pôvodne metóda literárnej vedy, ale vhodne sa osvedčila, zvlášť od 90. rokov, aj v historickom, etnologickom a sociologickom výskume. Rozumieme ním napísanú alebo vyrozprávanú históriu jedného života. Ide o rekonštrukciu a interpretáciu života jedinca niekým druhým, alebo nositeľom samým (autobiografia). Priebeh života znamená postupnosť faktických udalostí počas života jedinca. Biografické skúmanie sa niekedy snaží porovnaním rôznych biografí nájsť podobnosti a vzorce životných dráh a prispieť k vysvetleniu osobných alebo spoločenských fenoménov.

Dôležité je uvedomiť si, že „informátor má vždy pravdu“, lebo každý je expertom na svoj život a k objektivizácii údajov nám potom slúži znalosť historického a kultúrneho kontextu. V súčasnosti zamýšľame urobiť takýto výskum v slovenskom dolnozemskej prostredí a tešíme sa na vašu pomoc a spoluprácu.

RESUMÉ

Marta Botíková v príspevku píše o troch katedrách na univerzitách na Slovensku, ktoré sa venujú oblasti etnológie, spracúva učiteľov, ktorí sa v minulosti zaoberali, či v súčasnosti pôsobia v tejto oblasti, píše o kurzoch a učebniciach, či elektornických zdrojoch, ktoré sa zameriavajú nielen na etnologické výskumy, ale i na slovenské vystažovalectvo a kultúrne javy v diaspórach a enklávnych spoločenstvách. Druhú časť príspevku autorka venuje práci v teréne, spôsobom a metódam získavania informácií dôležitých pre danú problematiku.

Bernard Garaj

KONCEPČNÉ A OBSAHOVÉ SMEROVANIE SEMINÁROV O DOKUMENTÁCII A EDÍCIÁCH ĽUDOVÝCH PIESNÍ ORGANIZOVANÝCH SPOLKOM HUDOBNEHO FOLKLÓRU PRI SLOVENSKEJ HUDOBNEJ ÚNII

Autor príspevku sa zameriava na koncepčné a obsahové zameranie odborných seminárov, ktoré sa od roku 2003 organizujú v rámci činnosti Spolku hudobného folklóru pri Slovenskej hudobnej únii so sídlom v Bratislave a ktoré sú určené zberateľom, vydavateľom zbierok ľudových piesní a všetkým, ktorí si chcú rozšíriť odborné vedomosti o problematike. Keďže ide o aktuálne problémy zberateľskej, dokumentačnej, vydavateľskej a edičnej praxe, môžu niektoré z nich byť inšpiráciou pre vojvodinských Slovákov a inštitúcie, ktoré ovplyvňujú ich kultúrny život.

Spolok hudobného folklóru pôsobiaci pri Slovenskej hudobnej únii je združenie ľudí rôzneho profesijného zamerania, ktorých spája aktívny a fundovaný záujem o folklórne dianie na Slovensku. Zviditeľňujú sa rôznymi spôsobmi ako organizátori, dramaturgovia a scenáristi koncertov folklórnej hudby, ako autori festivalových scénických programov, ako členovia odborných porôt, ako autori odborných príspevkov a publikácií a pod.¹ Pred viac ako desiatimi rokmi sa v ich radoch zrodila myšlienka zorganizovať sériu odborných seminárov, ktoré by pomohli prednostne zberateľom ľudových piesní a vydavateľom zbierok ľudových piesní. Súviselo to s tým, že sme na jednej strane zaznamenávali veľký záujem o tieto aktivity z radov amatérskych folkloristov, na druhej strane sa v zbierkach ľudových piesní objavovalo nemalo nepresných informácií, problémov spojených s korektnosťou notových zápisov, typologickým členením ľudových piesní a vnútornou obsahovou štruktúrou publikácií. Myšlienka takto zameraného seminára súvisela tiež s tým, že na Slovensku dlhodobo neexistuje jednotná koncepcia metodického usmerňovania či riadenia aktivít na poli hudobného folklóru, ba ani inštitúcia, ktorá by túto dôležitú činnosť reálne zabezpečovala.

Spomínané pohnútky viedli k tomu, že sa v rokoch 2003 – 2006 konali v Bratislave prvé štyri semináre s názvom **O zbieraní a zapisovaní ľudových piesní**. Organizátorom podujatia bol Spolok hudobného folklóru pri Slovenskej

¹ Viac informácií o činnosti Spolku hudobného folklóru možno nájsť na webovej stránke: www.folklorika.sk.

hudobnej únie a Národné osvetové centrum v Bratislave. Príčinám Národného osvetového centra a jeho pracovníkov Mariána Veselského a Róberta Faltusa boli príspevky z prvých dvoch ročníkov aj publikované a redakčne ich pripravil Alexander Móži.² Ako možno vidieť z vystúpení, ktoré na bratislavských seminároch odzneli, autori sa v nich venovali najmä:

- praktickým problémom spojeným s vydávaním zbierok ľudových piesní;
- problematike transkripcie a korektnosti notových zápisov;
- prepisom textov ľudových piesní;
- využitiu počítačových notových editorov a modernej záznamovej techniky;
- kapitolám o ľudovej piesni a hudobnom folklóre v monografiách obcí;
- štýlovej genéze a žánrovej charakteristike slovenských ľudových piesní;
- regionálnym piesňovým štýlom.

V rokoch 2007 – 2009 sa seminár konal pod novým názvom **Výskum, dokumentácia a edície ľudových piesní** v Nitre, kde ho organizačne zastrešovala Katedra etnológie a etnomuzikológie³ Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa a odborným a garantom podujatia sa stal autor tohto príspevku. Presun podujatia mimo Bratislavu súvisel s jeho novou koncepciou, ktorú možno zhrnúť takto:

- Je potrebné organizovať takto zamerané podujatia po celom Slovensku, aby boli dostupné čo najširšiemu okruhu záujemcov pôsobiacich v regiónoch, pričom ich lokálnymi organizátormi by mali byť inštitúcie so zodpovedajúcim odborným i personálnym potenciálom (vysoké školy, osvetové strediská).

- Obsah seminárov by mal byť koncipovaný tak, aby jedna časť príspevkov reflektovala aktuálne problémy zbierania a vydávania ľudových piesní v regióne, v ktorom sa seminár koná, a druhá časť by prípadne prinášala aj nové, aktuálne problémy z oblasti hudobného folklóru nadregionálneho, teda celoslovenského charakteru.

- Seminára by mali byť v duchu predošlých ročníkov zamerané predovšetkým na ľudí, ktorí majú nielen záujem o problematiku, ale aj nevyhnutné odborné zázemie a praktické skúsenosti. Inak povedané, seminára nemajú suplovať podujatia vedeckých ústavov, ani poslanie inštitúcií zamerané na osvetovú, metodickú či riadiacu činnosť v prostredí tzv. folklórneho hnutia.

Možno konštatovať, že hneď tri ročníky organizované na jednom mieste – v Nitre – akoby porušili myšlienku zmeny miesta konania seminára, ale na

² O zbieraní a zapisovaní ľudových piesní. Zborník príspevkov z pracovného seminára. Pri príležitosti 50. ročníka folklórneho festivalu Východná. Národné osvetové centrum v Bratislave. Spolok hudobného folklóru pri Slovenskej hudobnej únii. Bratislava 2004, 80 s.; Zbieranie, zapisovanie a vydávanie ľudových piesní 2. Zborník príspevkov z pracovného seminára 13. novembra 2004. Národné osvetové centrum v Bratislave, Spolok hudobného folklóru pri Slovenskej hudobnej únii. Bratislava 2005. 106 s.

³ V roku 2013 bola katedra premenovaná na Katedru etnológie a folkloristiky.

druhej strane to prirodzene vyplynulo z dobrej organizačnej infraštruktúry, ktorú univerzita poskytovala, zo záujmu o seminár z radov folkloristov nielen z nitrianskeho regiónu, ale celého západného Slovenska a napokon aj z radov študentov spomínanej katedry. Pohľad na zoznam príspevkov, ktoré odzneli na nitrianskych seminároch ukazuje, že program bol zostavený obsahovo koncízne a regionálne zamerané príspevky sa až na pár výnimiek takmer výlučne venovali regiónom západného Slovenska (Nitra, Tekov, Záhorie, trenčiansky región, Myjava). Z tém, ktoré otvárali nový pohľad na ľudovú pieseň, možno upozorniť na nové možnosti internetu pri prezentovaní ľudového piesňového repertoáru, na inšpirujúce metódy, ako s piesňou a jej štýlovými interpretačnými znakmi pracovať v prostredí speváckej skupiny, ako k nej interpretačne pristupovať a ako piesňové žánre možno obohacovať repertoárom ľudových hudieb.

Po troch rokoch podujatia organizovaných v Nitre a po ročnej pauze sa seminár preniesol do Prešova, kde sa ho organizačne ujal Jozef Hrušovský, riaditeľ Inštitútu hudobného a výtvarného umenia Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. V Prešove sa uskutočnili v rokoch 2011 a 2012 dva semináre pod názvom **Prešovský etnomuzikologický seminár** a ich koncepcia bola oproti predchádzajúcim ročníkom definovaná širšie, ako dokumentuje zameranie hlavného bloku referátov: **Hudobno-folklórny výskum, dokumentácia, edície ľudových piesní a hudby a aktuálna problematika folklórneho diania a aktivít v regiónoch východného Slovenska**. Seminára v Prešove však boli významným vkladom do poznania hudobno-folklórnych aktivít (zberateľských, vydavateľských, edukačných, organizačných) na východnom Slovensku a osobitne v šarišskom regióne.

Po dvoch prešovských seminároch sa zatiaľ posledný ročník podujatia konal v obci Dobrá Niva v roku 2013 a organizačnú záštitu nad ním prevzalo Podpolianske osvetové stredisko so sídlom v neďalekom Zvolene zastúpené riaditeľom Igorom Danihelom a jeho spolupracovníčkou Andreou Jágerovou. Ústrednou témou seminára sa stala **Regionálna zberateľská a edičná činnosť, tradičný skupinový spev a tvorba vo folklórnych skupinách na Podpolaní a v Honte**, čo na jednej strane korešpondovalo s viackrát naznačenou líniou mapovať regionálne aktivity, na druhej strane ju významne rozšírilo o nové témy (J. Ambrózová) i prezentáciu praktických inštruktívnych metód pri osvojovaní si štýlových atribútov regionálnej vokálnej tradície v speváckej skupine (A. Jágerová).

Záverom možno konštatovať, že seminár už viac ako 10 rokov reflektuje problematiku zameranú na klenot nášho hudobného dedičstva – na ľudovú pieseň, ktorú prezentuje z rôznych aspektov a zároveň otvára s ňou súvisiace nové, aktuálne témy. Filozofia podujatia, ktoré mení miesta svojho konania,

zároveň poskytuje priestor pre odborné príspevky a námety do diskusie vo vzájomnom dialógu s jednotlivcami a inštitúciami, pôsobiacimi v rôznych regiónoch Slovenska. Ostáva veriť, že si aj v budúcnosti udrží svojich protagonistov a priaznivcov a najmä, že témy príspevkov pozitívne ovplyvnia nielen aktivity na poli dokumentácie a vydávania zbierok ľudových piesní na Slovensku, ale že sa stanú aj inšpiráciou pre komunitu dolnozemskej Slovákov vo Vojvodine.

ZOZNAM PRÍSPEVKOV, KTORÉ ODZNELI NA JEDNOTLIVÝCH ROČNÍKOCH SEMINÁRA

O ZBIERANÍ A ZAPISOVANÍ ĽUDOVÝCH PIESNÍ

Bratislava, 22. november 2003

Alexander Móži

Orálna tradícia a hudobný zápis – znakovosť, význam, podstata a rozdiel

Ondrej Demo

Kriticko-historický pohľad na zápis a vydávanie ľudových piesní

Róbert Faltus

K problematike transkripcie ľudovej hudby v podaní inštrumentálnych zoskupení

Peter Jantošič

Počítačové spracovanie zápisov ľudových piesní

Stanislav Dúžek

Zápisy ľudových piesní a hudby z pohľadu etnochoreológa

Anton Habovštiak

Otázky zápisu textu ľudových piesní

Peter Michalovič

K notovým zápisom piesní na Záhorí (na príklade zápisov Janka Blahu a Karola Plicku)

ZBIERANIE, ZAPISOVANIE A VYDÁVANIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ

Bratislava, 13. november 2004

Alexander Móži

Zbieranie, zapisovanie a zbierky ľudových piesní v kontexte hudobných štýlov

Ondrej Demo

K metodike zbierania, zapisovania a vydania piesní z požitavskej obce Branovo

Peter Michalovič

Ľudové piesne z Oreského na Záhorí vo vlastných zápisoch

Pavel Kužma

Problematika zberu a zapisovania ľudových piesní na Kysuciach

Stanislav Dúžek

Ľudový tanec a hudba v monografiách obcí

Štefan Kocák

O príprave spracovaní a vydaní knižných publikácií Tradičná ľudová kultúra obce Zámotov a Zborník ľudových piesní z okolia Vranova nad Topľou

Peter Jantošič

Minimanuál programu Sibelius a novšia verzia bezplatného programu od Mace Music

Stanislav Grich

Výskum ľudovej piesne v kontexte technických dispozícií súčasnosti, v podmienkach pracoviska Ústavu hudobnej vedy SAV v Bratislave

ZBIERANIE, ZAPISOVANIE A VYDÁVANIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ

Bratislava, 12. november 2005

Alexander Móži

Zbierky ľudových piesní obdobia romantizmu v zrkadle zachovaných piesní a inštrumentálnej hudby

Ondrej Demo

Ľudová hudobná kultúra v monografii obce Terchová z roku 2003

Bohdan Fedor

Ľudové piesne z Horného Šariša

Jozef Lehocký

Niektoré poznatky a skúsenosti z prípravy zbierok ľudových piesní do tlače

Peter Jantošič

Minimanuál najpredávanejších notačných programov

Marián Veselský

Spolupráca so zberateľmi pri vydávaní zbierok ľudových piesní v NOC

Miroslava Sandtnerová

Zbierka Michala Friča Martinovho zo začiatku 20. storočia

Stanislav Grich

Konverzia dát pri realizácii sadzby nôt v monografii obce Branovo

ZBIERANIE, ZAPISOVANIE A VYDÁVANIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ Bratislava, 17. november 2006

Oskár Elschek

Štýlová genéza slovenských ľudových piesní a ich rozvrstvenie

Hana Kyselová

Regionálne piesňové štýly

Ondrej Demo

Funkcia, žáner a tematika piesní

Hana Urbancová

Problematika zápisu archaických piesní

Marián Veselský - Alexander Móži - Marián Járek

Aktuálne problémy vydávania zbierok ľudových piesní

VÝSKUM, DOKUMENTÁCIA A EDÍCIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ I Nitra, 24. november 2007

Bernard Garaj

K štýlovej a žánrovej charakteristike piesňového repertoáru tekovského regiónu

Peter Michalovič

Piesňová tradícia Záhoria

Peter Obuch

Myjavské ľudové piesne z aspektu aktuálnych terénnych výskumov

Jana Ambrózová

K zberateľsko-dokumentačným aktivitám študentov Katedry etnológie a etnomuzikológie FF UKF v Nitre

Alexander Móži

Ľudové piesne v monografii obce Komjatice pri Nitre

Marián Járek

Prezentácia výsledkov na poli vydávania piesňových zbierok z Nitry, Tekova a Hontu

Jozef Lehocký

Skúsenosti s vydávaním zbierok ľudových piesní z trenčianskeho regiónu

Mária Mizeráková

Ľudové piesne v monografiách obcí z okolia Nového Mesta nad Váhom a Trenčína

Ondrej Demo

Päťročná aktivita Spolku hudobného folklóru v súvislosti so zbieraním a vydávaním ľudových piesní

VÝSKUM, DOKUMENTÁCIA A EDÍCIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ II Nitra, 4. december 2008

Peter Obuch

K štýlovej charakteristike piesňového repertoáru severnej časti Bielych Karpát

Zuzana Karlíková

Prelínanie starého a nového piesňového repertoáru na príklade ľudových hudieb v Krajinom

Jozef Lehocký

Skúsenosti s vydávaním zbierok ľudových piesní z trenčianskeho regiónu

Peter Michalovič

Poznámky k rukopisným nenotovaným spevníčkom zo Záhoria

Mária Mizeráková

Zbierky ľudových piesní z okolia Nového Mesta nad Váhom

Ondrej Demo

Ľudové piesne a hudba v archíve Slovenského rozhlasu a možnosti ich využitia

Bernard Garaj

Edície ľudových piesní a projekty revitalizácie piesňovej tradície v okolitých krajinách

Marián Járek

Možnosti uchovávanía piesňovej tradície v súčasnosti

Margita Jágerová

Na margo výskumu piesní spojených s pohrebnými obyčajmi

Jana Ambrózová

Súčasná zberateľská a edičná činnosť na Horehroní

VÝSKUM, DOKUMENTÁCIA A EDÍCIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ III Nitra, 5. december 2009

Peter Obuch

Charakteristika piesní ku krúživým tancom v oblasti Bielych Karpát a Myjavskej pahorkatiny

Ondrej Demo

Zberateľská a publikačná činnosť Dariny Vallovej z Vrábela

Marián Veselský

Objavná zbierka ľudových piesní Melichera Václava z Trávnice

Stanislava Luptáková

Edičná činnosť Koordinačného centra tradičnej ľudovej kultúry NOC v kontexte s vyučovaním regionálnej výchovy a tradičnej ľudovej kultúry

Zuzana Karlíková

Ľudová pieseň a formy jej prezentácie na internete

Jozef Hrušovský

Nové prístupy a možnosti revitalizácie ľudovej hudby na východnom Slovensku

Vladimír Moravčík

Formy propagácie a hudobného spracovania ľudových piesní na príklade aktív v obci Terchová

Andrea Jágerová

K niektorým problémom interpretácie ľudových piesní na príklade speváckej skupiny FS Marína zo Zvolena

Peter Michalovič

K repertoáru ľudových tanečných hudieb na Záhori

Miroslav Noga

Ľudový piesňový repertoár na súčasných hudobných a tanečných podujatiach

PREŠOVSKÝ ETNOMUZIKOLOGICKÝ SEMINÁR

Prešov, 28. a 29. október 2011

Stanislav Dúžek – Bernard Garaj

Dokumentačný projekt: Ľudové tance slovenských regiónov

Anna Derevjaniková

Podoby dokumentácie a spracovania autentických vokálnych prejavov z obce Jarabina

Anton Lazorík

Hudobno-folklórne a zberateľské aktivity Jána Lazoríka z Krivian a ich odraz v publikačnej činnosti

Mikuláš Mušínska

Úloha Českej akadémie vied pri výskume hudobného folklóru Rusínov-Ukrajincov Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny

Jozef Hrušovský

Aktuálna mediálna prezentácia hudobného folklóru regiónov východného Slovenska

Štefan Kocák

Výskum ľudových tradícií ako zdroj poznania pri publikačnej činnosti.

Ondrej Demo

Profesor Pavol Tonkovič a jeho hudobno-folklórne aktivity na východnom Slovensku

Lubomír Šimčík

Vplyv výskumu ľudových piesní v regióne Šariša na repertoár vo FS Šarišan a na nahrávky jeho ľudovej hudby

František Matúš

Štefan Mišík: Piesne z Hnilca. Pokus o identifikáciu nápevov

Michal Germuška

Ľudová rozprávka a jej motivačný aspekt pri hudobno-tanečných aktivitách žiakov ZUŠ v Raslaviciach

Stanislav Baláž

Prednícke osobnosti folklórnej lokality Raslavice a ich interpretačný štýl

PREŠOVSKÝ ETNOMUZIKOLOGICKÝ SEMINÁR

Prešov, 23. a 24. november 2012

Ondrej Demo

Spolok hudobného folklóru a jeho súčasné aktivity

Jana Hudáková

Multimediálny didaktický projekt „Ľudové zvyky a obyčaje na Slovensku“

Stanislav Dúžek

Niekoľko poznámok k tanečno-hudobnému folklóru a folklorizmu

Jana Ambrózová

Využitie internetu pri tvorbe piesňovej zbierky

Ladislav Bartko

O niektorých špecifikách zápisu textu východoslovenských ľudových piesní

Martin Molčan

Svet pod Kyczerou – Svet prišiel do Kurova

Martin Mešša

Folklórne divadlo

František Matúš

Inšpirácie umením ľudu Šariša a Zemplína a ich odraz v edičnej činnosti pri Katedre hudobnej výchovy Pedagogickej fakulty v Prešove

Stanislav Baláž

Súčasná tendencia štylizácie folklórnej hudby

Viliam Tarjáni

Súčasný stav manažmentu umeleckej činnosti v oblasti folklóru na vybraných univerzitách Slovenska

Michal Noga

Archív ľudovej kultúry v Košiciach (zhromažďovanie, archivácia a revitalizácia záznamov a ich sprístupňovanie verejnosti)

Jozef Hrušovský

Hudobný folklór na akademickej pôde Prešovskej univerzity v Prešove

Michal Smetanka

Niekoľko otázok ku karpatskému ľudovému hudobnému inštrumentáriu

REGIONÁLNA ZBERATEĽSKÁ A EDIČNÁ ČINNOSŤ, TRADIČNÝ SKUPINOVÝ SPEV A TVORBA VO FOLKLÓRNYCH SKUPINÁCH NA PODPOĽANÍ A V HONTE

Dobrá Niva, 16. november 2013

Ondrej Demo

Kontinuita seminárov SHF pri SHÚ od roku 2003 do 2013 o zberateľskej a edičnej činnosti

Peter Michalovič

Piesňové zbierky ako pramenný materiál k regionálnej piesňovej tradícii na Podpoľaní

Miriám Kubandová

Zvukový archív Štúdia RTVS v Banskej Bystrici ako pramenný materiál k vokálnej tradícii stredného Slovenska

Anna Ostrihoňová

Vplyv folklórnych slávností pod Poľanou v Detve na smerovanie a prácu folklórnych zoskupení na Podpoľaní

Jana Ambrózová

Fenomén mediácie ľudovej hudby prostredníctvom zvukových nosičov a jeho súvis s vývojom a charakterom regionálnej folklórnej tradície

Margita Jágerová – Juraj Matiaš

Jazykové formuly a mimopiesňové vokálne prejavy a ich scénické využitie

Andrea Jágerová

Spôsob tvorby tónu ako jeden zo základných štýlotvorných prvkov tradičnej vokálnej interpretácie.

Dr. Anna Kováčová, PhD.

VÝSKUM HUDOBNÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA SLOVÁKOV V MAĎARSKU – PRÍKLADY DOBREJ PRAXE TERÉNNÉHO VÝSKUMU

CHARAKTERISTIKA ÚSTAVU

Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku je spoločenskovedná interdisciplinárna inštitúcia založená v roku 1990 predstaviteľmi slovenskej inteligencie v Maďarsku. Od roku 2001 jeho prevádzkovateľom je CSS v Maďarsku.

Významnou špecifickosťou ústavu od začiatku jeho pôsobenia je interdisciplinárnosť, ktorá sa prejavuje v jazykovednej, sociologickej, historickej, etnologickej vednej oblasti, ale aj v pedagogike, pri výchovno-vzdelávacej činnosti v spolupráci so školskými inštitúciami. Vďaka tomu vznikli zmiešané vedecko-výskumné tímy, ktoré sa venovali napr. výskumu cirkevného života, výskumu slovenského povedomia, zostaveniu regionálno-historických čítaniek, jazykových učebných pomôcok a pod.

Činnosť tohto spoločenskovedného ústavu je zameraná na upevňovanie a zveľaďovanie slovenskej kultúry, na výskum histórie, jazyka, národopisu a kultúrnej antropológie slovenskej národnosti v Maďarsku. Monitoruje činnosť kultúrnych ustanovizní, organizácií a združení Slovákov v Maďarsku a pátra po významných osobnostiach slovenského národnostného života.

Okrem toho ústav realizuje, koordinuje a podporuje programy a aktivity, ktoré vo všeobecnosti prispievajú k rozvoju kultúrnej histórie a etnografie, vedy a umenia Slovákov v Maďarsku. Popri vedeckom výskume sa ústav zapája aj do organizovania rôznych aktivít a edičnej činnosti, poskytuje odbornú pomoc jednotlivcom, doktorandom a mnohým organizáciám.

Pri tom všetkom jej výrazne pomáha Vedecká rada ako najvyšší odbornoparadný orgán, ktorého členmi sú aj zástupcovia z vysokoškolských a akademických pracovísk zo Slovenska.

Kľúčové oblasti činnosti ústavu sú predovšetkým vedeckovýskumné projekty: historické, kultúrohistorické, jazykové a sociolingvistické. Okrem projektov ústav organizuje konferencie a sympóziá, vykonáva vydavateľskú, prezentačnú a publikačnú činnosť, ako aj výchovno-vzdelávaciu činnosť. Významnou súčasťou pôsobenia ústavu je dlhoročná spolupráca s univerzitami a akademickými pracoviskami a mnohými kultúrnymi organizáciami. Knižnicu a

archív ústavu navštevujú predovšetkým študenti a výskumníci.

Pri jazykovedných a sociolingvistických projektoch sme sa v poslednom desaťročí zameriavali na slovenské písomníctvo v Maďarsku po roku 1989, na jazykové správanie slovenských poslancov dvoch volebných období, na bibliografiu Čabianskeho kalendára, na identifikáciu jazykovej situácie slovenskej mládeže v Maďarsku, na výskum priezvisk v slovenských osadách v Maďarsku.

Cieľom historických a kultúrno-historických projektov je pokračovať v štúdiu histórie a kultúrnej histórie slovenskej minority v Uhorsku/Maďarsku, zmapovať spoločnú slovensko-maďarskú históriu, spracúvať dejiny historiografie Slovákov na Dolnej zemi v 19. storočí, rekonštruovať hlavné historické mýty o uhorských dejinách, zhromažďovať materiál o aktivitách a životnej dráhe reprezentantov slovenských politických, vzdelaneckých a cirkevných kruhov na Dolnej zemi, ako aj v Budapešti, objasniť zložité maďarsko-slovenské vzťahy a prezentovať život slovenských osobností 19. – 20. storočia.

ETNOGRAFICKÝ PROGRAM

Jednou z dôležitých oblastí etnograficky orientovaných projektov *Výskumného ústavu Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku* sú medzinárodné národopisné výskumné tábory. Je to jedna z ciest posilňovania národného povedomia, poznávania a zachovávanía vlastnej tradičnej kultúry a špecifických historických tradícií. Národopisné výskumné tábory sa dlhé roky realizovali každoročne. V posledných rokoch z finančných dôvodov organizujeme terénne výskumy iba raz za dva roky.

Za pomoci odborníkov zo Slovenska a Maďarska už vyše tri desaťročia (od roku 1977) prebieha systematická výskumná činnosť v takých lokalitách Maďarska, ktoré sú obývané Slovákami. Samostatný výskum je medzinárodný a interdisciplinárny (kultúrno-historický, folkloristický, etnologický, etnomuzikologický, sociologický, jazykovedný, v posledných rokoch už aj humánno-geografický). Odborníci skúmajú tradičné formy slovenskej ľudovej kultúry, spôsob života, používanie slovenčiny, spoločenský život, obyčajové tradície, tanečnú kultúru, údaje k ľudovému liečeniu a iné osobitosti danej obce, ako aj slovenské ľudové piesne a rozprávky, kalendárne obyčaje, rurálnu / urbánnu charakteristiku prostredia, národnostné povedomie, spolky a samosprávy, reemigráciu Slovákov z Maďarska, pôsobenie mimoriadnych osobností v lokalite, konfesiónálne zloženie, históriu školstva, zdokumentovanie charakteristických črt nárečia a atď. Výskumom prechádza vždy dôkladná príprava zo strany vedeckej, odbornej ako aj organizačnej. Zmapujú sa základné podmienky pre pobyt a terénny výskum, možné výskumné témy, pripraví sa zoznam odporúčaných informátorov, mapka ich bydliska a pripraví sa aj zoznam publi-

kovaných prác o lokalite. Výskum sa začína už tradične vedeckou prednáškou o histórii a o charakteristike skúmanej lokality. Na slávnostné otvorenie tábora je pozvaný starosta obce a predstavitelia miestnej slovenskej samosprávy a asociácií. Cez deň výskumníci vyhľadávajú informátorov a vedúcich miestnych inštitúcií (škola, fara, samospráva, spolky a pod.). Súčasťou výskumu sú večerné pracovné porady spojené s povinným referovaním o respondentoch a o stave výskumu.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v júni 2013 usporiadal v poradí 33. interdisciplinárny tábor vo Veňarci (Novohradská župa), na ktorom bolo 25 účastníkov. Kolektívne alebo individuálne bádania v národopisnom tábore sa konajú v záujme vedeckého spracovania a zachovania slovenského kultúrneho dedičstva v Maďarsku. Výskumné tábory sú zároveň aj dobrou príležitosťou spoznávania jednotlivých lokalít jazykových ostrovov a slúžia k nadviazaniu odborných a priateľských kontaktov. Je dôležitý aj ten fakt, že od roku 1990 sa „pracovným“ jazykom táborov – zo strany výskumníkov aj informátorov – stala výlučne slovenčina¹. Tábory organizované v Slovákami obývaných obciach sú silnými impulzmi pre jazykový rozvoj a aj pre pestovanie kultúrneho povedomia minority. Popri vedeckom výskume je tiež dôležité osvetové pôsobenie výskumníkov v danom prostredí vo vzťahu k hodnotám menšinového kultúrneho dedičstva a k slovenskému jazyku. Vďaka výskumným táborom sa nezriedka aktivizuje záujem o používanie slovenského jazyka v rodinnom kruhu alebo aj vo verejnom živote.

Ústav v roku 2008 vydal pamätný zborník *30 rokov vo výskumných táboroch*, ktorý prezentuje vedeckovýskumné výsledky bádateľov, spracované materiály a skúsenosti z výskumných táborov. V knihe sú zhrnuté skúmané lokality, zberateľské a výskumné miesta táborov. V roku 2009 z výsledkov sústredenej výskumnej práce v teréne vznikla elektronická kniha s názvom *Z výsledkov medzinárodného výskumného tábora v Senváclave* (Pilisszentlászló), ktorá obsahuje 11 štúdií a čiastkových štúdií, 6 výskumných správ, ako aj bibliografiu k dejinám obce Senváclav. V roku 2011 výskumný ústav pripravil samostatnú publikáciu z výsledkov terénneho výskumu v Dabaši-Šáre (Peštianska župa) o tradičnej kultúre časti tohto mesta. O toto knižné vydanie v kruhu Šárančanov bol veľmi veľký záujem. Treba pripomenúť skutočnosť, že za prvé kolektívne

1 Divičanová, Anna: Národopisné tábory – špecifická metóda výskumu jazykových ostrovov. In: 30 rokov vo výskumných táboroch: Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Békešská Čaba, 2008, s. 46. Porovnaj Krekovičová, Eva: Medzi empatiou a toleranciou alebo výskumné tábory – škola vedecká i ľudská. In: 30 rokov vo výskumných táboroch: Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Békešská Čaba, 2008, s.52. Treba pripomenúť skutočnosť, že za prvé kolektívne uznanie našej bádateľskej dielne môžeme ďakovať práve týmto táborom. Je to Cena za rok 2004, ktorú udelila Slovenská národopisná spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied kolektívu pracovníkov VÚS za dlhoročné organizovanie národopisných táborov.

uznanie našej bádateľskej dielne môžeme ďakovať práve týmto táborom. Je to Cena za rok 2004, ktorú udelila Slovenská národopisná spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied kolektívu pracovníkov VÚS za dlhoročné organizovanie národopisných táborov.

Tohtoročný (2013) interdisciplinárny výskum v obci Veňarec sa už tradične zamerával na ľudovú slovesnosť, nárečie, folklór, na výmenu obyvateľstva, na postavenie rodiny, identitu jednotlivcov, medzilokálne kontakty a konfesionálne vzťahy. Účastníci tábora išli aj po stopách slovenského písomníctva a histórie Slovákov vo Veňarci. Prezreli si niektoré matriky na fare a slovenské nápisy na cintoríne.

Dlhoročné skúsenosti v teréne potvrdzujú, že prínos táborov takéhoto typu pre poznávanie etnokultúrneho vývinu slovenskej minority v Maďarsku, jej kultúry a spôsobu života je nesporný. Ukázalo sa, že skúmané slovenské jazykové ostrovy, obce poskytuje dobrú základňu pre výskum rôznych tém a odborníkom sa darí obohacovať súčasné poznatky o nové zistenia a fakty. Miestni obyvatelia, ako aj ochotní respondenti vytvárajú výborné podmienky na výskumu.

VÝSKUM TRADIČNÉHO PIESŇOVÉHO REPERTOÁRU SLOVÁKOV V MAĎARSKU V MINULOSTI

Výskum tradičného piesňového repertoáru Slovákov sa stal predmetom záujmu už od 19. storočia, keď sa sporadicky a z rôznych dôvodov zaznamenával prostredníctvom ojedinelých zápisov z lokálnych tradícií.

Prvú významnú zbierku slovenskej ľudovej poézie vydal v rokoch 1834 – 1835 peštiansky kňaz Ján Kollár, ktorý takmer 30 rokov pôsobil v Pešti, kde venoval veľkú pozornosť zbieraniu ľudových piesní.² Je pozoruhodné, že medzi publikovanými ľudovými piesňami v *Národných spievankách* sa nachádzajú spevy aj s motívom Pešti-Budína, čo potvrdzuje neoddeliteľnosť Pešti-Budína od slovenskej písomnosti.³

Ľudové piesne, v ktorých sa vyskytuje hlavné mesto, motív Budína, Rákošského poľa (časť Pešti) s viacerými odtieňmi (budínske kasárne, mesto plné nebezpečenstiev, pocitov samoty) potvrdzujú spoločnú slovensko-maďarskú minulosť.

*Moja milá v Pešti slúži,
moje srdce za ňou túži,*

² Kollárova zbierka ľudových piesní bola vydaná v Budíne. KOLLÁR, Ján: *Národné spievanky*. Buda, Egyetemi Nyomda, 1835. (Budín, Univerzitná knižnica, 1834 – 1835.)

³ Pozri aj KÁFER, István: *Vzájomnosti slovensko-maďarské*. Budapešť: Vydavateľstvo učebnic 1984, s. 68 – 76.

*a ja ju tam nenechám,
čo ja puojdem neviem kam.⁴*

Rovinaté mesto, veľkomestské prostredie pre vandrovníkov, pre mladého človeka bolo cudzie a pochmúrne, plné nebezpečenstiev, utrpení a túžob po rodnom kraji. O týchto pocitoch svedčia riadky nasledujúcej piesne:

*Nežiadam si bývať v Pešti v Budíne,
volím s tebou milý, v oravskej dedine.⁵*

V druhej polovici 19. storočia sa zvýšil záujem nielen o maďarskú ľudovú poéziu, ale aj o poéziu ostatných domácich národov. V archíve Matice slovenskej sa uchovali aj rukopisy zberateľov z 19. storočia, žijúcich na dnešnom území Maďarska. Bádatelka Slovenskej národnej knižnice Viera Sedláková upriamila pozornosť na tento bohatý fond SNK.⁶ Po vzniku Povereníctva pre zbieranie Slovenských spevov v roku 1880 v Martine početní zberatelia posielali svoje rukopisné záznamy a príspevky na uverejnenie. Medzi inými z Budapešti v roku 1893 posielal rukopisy učiteľ a hudobný skladateľ L. Izák (pseudonym Miloš Lihovecký), v roku 1894 z Békešskej Čaby Karol Wenich, v roku 1900 z Kysáča Alexander Kraic alebo z Petrovca piesne zapísané Júliusom Kubánym v rokoch 1901 – 1902. V zachovanej korešpondencii sa nachádza aj sprievodný list 70-ročného čabianskeho zberateľa Karola Wenicha, ktorý do redakcie Slovenských spevov medzi inými píše: „Mám šťastie k Vám zavítať a prikloniť sa s dobrým dňom. (...) A aby som s prázdnu rukou neprišiel, pozbierané spevy čabianske a niektoré na Dolnej zemi slýchanych v duchu sebou nesiem. (...) Je ich všetkých 38.“⁷ Aj advokát Andrej Halaša, ktorý absolvoval niekoľko zberateľských výskumov, zapísal ľudové piesne v Slováckmi obývaných obciach pri Ostrihome v Kestúci (Keszölc) a Huti (Pilisszentlélek) v roku 1903. Halaša zároveň bol aj vo výkonnom výbore redakcie *Slovenských spevov*.

Z predstaviteľov dolnozemskej inteligencie tohto obdobia treba vyzdvihnúť jedného z najvýznamnejších dolnozemskej historikov Ľudovíta Haana (1818 – 1891), ktorý vyše 35 rokov pôsobil v Békešskej Čabe ako evanjelický farár.⁸ V rukopise Haana nájdeme niekoľko tuctov békeško-čabianskych piesní, ktoré koncom 19. storočia boli publikované pod názvom *Slovenské spevy*. Pod

⁴ KOLLÁR, c. d., 1834, I. 699.

⁵ Ibid: I. 242.

⁶ Pozri o tom viac: SEDLÁKOVÁ, Viera: *Piesňové zbierky Slovákov žijúcich v zahraničí a hudby archívu Matice slovenskej v Martine*. In.: *Nemzetiség-Identitás*. Szerk: Újváry Zoltán, Eperjesy Ernő, Krupa András, Békéscsaba-Debrecen, 1991, s. 394 – 397.

⁷ Karola Wenicha – redakcia Slovenských spevov zo 7.8. 1894, sign. AHR SNK, A I -56.

⁸ Pozri viac: KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemskej Slovákov v 19. storočí*. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010.

rovnakým názvom ich znovu vydali v Bratislave v r. 1973 a v r. 1983.⁹

Druhou pozoruhodnou osobnosťou bol evanjelický učiteľ, publicista a redaktor Ľudovít Seberéni (Szeberényi Lajos), 1820 – 1875, ktorý prvé preklady ľudových piesní uverejnil v roku 1853 v novinách *Szépirodalmi lapok*. O pár rokov neskôr (v roku 1866) uverejnil piesne pod názvom *Tót népdalok* (Slovenské ľudové piesne) v Pešti.¹⁰ V úvodnej štúdii Seberéni upozorňuje na potrebu skúmania poézie národov, žijúcich od stáročí v spoločnej vlasti.

Po stopách J. Kollára išiel aj učiteľ slovenskej cirkevnej školy v Pešti Ľudovít Izák (1862 – 1927), ktorý 33 rokov pôsobil v Budapešti. O zachovanie a rozvíjanie slovenskej kultúry, jazyka ako aj ľudového a duchovného folklóru sa nepochybne v značnej miere pričínal aj hudobný skladateľ a učiteľ L. Izák.¹¹ Izák bol známou osobnosťou v kruhu skladateľov a osvetových pracovníkov v Budapešti ako aj v hornom Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Základ jeho záujmu tvorili úpravy, resp. harmonizácie slovenských ľudových a spoločenských piesní, popritom komponoval sólové diela a umelé zborové skladby, vydával a neúnavne spracúval slovenské ľudové piesne a spevy.

Počas svojho pobytu v Budapešti sa venoval aj zberateľskej činnosti. V priebehu dvadsaťročnej zberateľskej práce Izák zozbieral vyše tisíc piesní a ich varianty, ktoré ešte nie sú vydané. Zbieral slovenské ľudové piesne a upravoval ich pre zbor, spev a klavír.

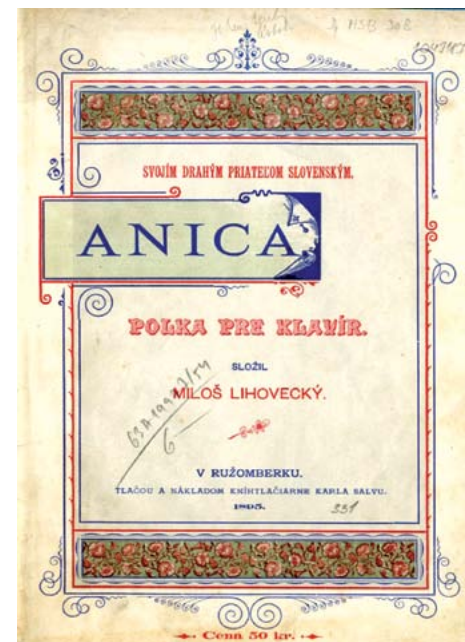
Izák sa v Pešti pustil do veľkej práce. Snažil sa zozbierať a zachovať ľudové a umelé piesne slovenského obyvateľstva, ktoré žilo v hlavnom meste a v jeho okolí. V rokoch svojho pobytu prepracoval a upravil približne 170 slovenských ľudových piesní a skomponoval zborové spevy, z ktorých mnohé predstavili speváci záujemcom v programoch *Slovenského spolku* v Budapešti. Zaujímavá je aj Izákova pôvodná tvorba, klavírne skladby *Anica*, polka pre klavír a variácie na ľudové piesne *Tečie voda, tečie*, vlastenecké umelé zbory na texty V. Paulinyho-Tótha a M. Rázusa, chorály na texty A. Sládkoviča *Prosba* a *Dcérka a mať*. Ambície, nadšenie a neúnavnú prácu Izáka podčiarkuje taktiež fakt, že popri zbieraní a prepracovávaní slovenských ľudových piesní si našiel čas aj na komponovanie.¹² Pozoruhodné sú aj jeho samostatné cykly *Bačovské piesne* (1914), *Detvianske piesne* (1920) a *Krupínska svadba* (1920).

⁹ spevy (red. L. Galko) 1973, 1983. Doposiaľ najvýznamnejšia zbierka slovenských piesní.

¹⁰ népdalok: Prel. Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Őrs Kálmán, Pest, 1866. Úvod: Szeberényi Lajos.

¹¹ Pozri viac: KOVÁČOVÁ, Anna: Ľudovít Izák – emblematická postava peštianskej slovenskej spoločnosti, VÚSM, Budapešť – Békešská Čaba, 2012.

¹² O hudobnej činnosti Izáka pozri: BANÁRY, Boris: Slovenské národné obrodenie. Matica slovenská, Martin, 1990, s. 84 – 85.

Titulná strana klavírnej skladby *Anica* z roku 1895 (ALU SNK, sign. 331)

Titulná strana Zbierky slovenských štvorspevov z roku 1901 (ALU SNK, sign. 8366/73)

ZBERATEĽSKÁ ČINNOSŤ HUDBNÉHO FOLKLÓRU OD DRUHEJ POLOVICE 20. STOROČIA

Po roku 1918 sa zberatelia začali venovať intenzívnejšie hudobnému folklóru dolnozemsých Slovákov. Treba predovšetkým spomenúť zberateľskú činnosť čabianskeho rodáka, hudobného folkloristu, skladateľa a pedagóga Jána Kraska-Zápotockého (1893 – 1967), ktorý robil výskumy hudobnej kultúry Slovákov na území dnešného Maďarska a Rumunska a upozorňoval najmä na procesy akulturácie, či asimilácie v piesňovej štruktúre ako dôsledok slovensko-maďarských kontaktov, ktoré dobová hudobná folkloristika v Československu v medzivojnovom období vo väčšom rozsahu nesledovala.¹³ V roku 1955 vyšiel prvý výber slovenských ľudových piesní v Maďarsku s názvom „Vyletel vták“ / Felszállott a madár, Magyarországi szlovák népdalok gyűjteménye /.¹⁴ V nasledujúcich rokoch sa rad-radom vydávali zbierky ľudových spevov, ktoré však svedčia o bohatstve hudobného folklóru pilíšskych, véreškých, čabianskych a vôbec dolnozemsých Slovákov. Najviac sú zastúpené lyrické a ľúbostné piesne, ale obľúbené sú aj vojenské, regrútske alebo obradové piesne. Tieto vydania svedčia aj o tom, že „tunajší Slováci si zachovali piesňovú tradíciu, prinesenú z pôvodného kraja“ – konštatovala etnografka, kulturologička Anna Divičanová.¹⁵

Rozmanitosť a bohatstvo slovenských ľudových piesní na Dolnej zemi si všimli aj zberatelia na Slovensku. Hudobní vedci a zberatelia zo Slovenska František Poloczek a Kliment Ondrejka od 60. rokov 20. storočia začali komplexne dokumentovať tradičné piesne, hudbu a tance Slovákov v Maďarsku. V 70. rokoch etnomuzikologička, vtedajšia pracovníčka SAV, Juliana Kováčová (1927 – 2009) skúmala tiež tradičné piesne Slovákov v Maďarsku.¹⁶

V Maďarsku v 70. rokoch medzi inými boli vydané zbierky etnografa Jánoša Mangu a učiteľa Dezső Demmeho. D. Demme zozbieral zaujímavý piesňový folklórny materiál z obcí osídlených Slovákami v severovýchodnom a južnom Maďarsku, zapísal 723 slovenských ľudových piesní.¹⁷ Okrem piesňového materiálu zberateľ Demme zapísal aj sarvašské svadobné vinše, slovenskú betle-

13 URBANCOVÁ, Hana: Ján Krasko – neznáma postava z dejín slovenskej etnomuzikológie. In: Slovenská hudba, 32, 2006, č. 3 – 4, s. 356 – 368.

14 „Vyletel vták“/Felszállott a madár. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku /Magyarországi szlovák népdalok. (Szerk. Borsai Ilona), Budapest, Zeneműkiadó, 1955. 157 p.

15 DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej: Slováci v Maďarsku. Meniaci sa svet 2. Budapešť, Press Publica, 86 s.

16 URBANCOVÁ, Hana: Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku (Eds. Anna Divičanová a Anna Kováčová), c.d., s. 129.

17 O zberateľskej činnosti D. Demmeho pozri: SEDLAKOVÁ, Viera: Piesňová zbierka Dezsőho Demmeho a ďalšie východiská výskumu. In: Kultúrak találkozás – Kultúrak konfliktusai. (Red. Kupa András, Eperjesi Ernő, Barna Gábor), Békéscsaba – Budapest, 1995. s. 431 – 433.

hemskú hru vo Füzéri a detské riekanky a krst v Kishute. Jeho zozbieraný materiál (takmer od 200 informátorov) sa dostal do archívu Matice slovenskej v rokoch 1965 – 1969.

V 80. rokoch vyšla zbierka piesní Štefana Lamiho a Gregora Papučeka, v 90. rokoch Alexandra Kormoša, Ildiky Očovskej a Alexandra Možiho. V roku 2005 učiteľ Štefan Kuzma vydal slovenské ľudové piesne pôvodne z multietnických obcí Peštianskej župy: Tárnok, Šóškút a Pusztazámor. Hostujúci učiteľ v Sarvaši A. Moži v roku 1999 uverejnil zbierku slovenských ľudových piesní: „Na sarvašskom moste...“ Szlovák népdalgyűjtemény. Naše tradície – Hagymányaink.¹⁸

VÝZNAMNÍ ZBERATELIA TRADIČNÉHO HUDBNÉHO MATERIÁLU

Najvýznamnejšími zberateľmi tradičného slovenského hudobného folklóru v minulosti a v súčasnosti sú folkloristi Štefan Lami a Ondrej Krupa z Maďarska a muzikologička Eva Krekovičová zo Slovenska, ktorí sa pravidelne zúčastňovali, resp. zúčastňujú na zberateľských táboroch ústavu. Sú to zberatelia, ktorí systematicky zbierali ľudový folklór a upriamili pozornosť na pestrosť a bohatstvo slovenských ľudových piesní v Maďarsku.

Folklorista a osvetový pracovník **Štefan Lami** (1925 – 2010) bol významnou osobnosťou v kruhu slovenskej minority v Maďarsku. V 70.– 80. rokoch sa spolu s A. Divičanovou, O. Krupom a J. Mangom aktívne zapájal do organizovania národopisných táborov. Počas skupinového terénneho výskumu okrem zvykov a ľudovej slovesnosti sa zameriaval na zbieranie ľudových piesní. Z tejto činnosti sa zrodili publikácie: *Slovenské ľudové balady v Maďarsku*, *Rozprávky spod Pilíša, Keď si ja zaspievam*, *Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku* a *Ľudové rozprávky Slovákov v Maďarsku*. Pretože Š. Lami zbieral materiál na všetkých slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku, stal sa tvorcom porovnávacieho výskumu kultúry na týchto ostrovoch. Zo zberateľskej činnosti Š. Lamiho treba vyzdvihnúť zbierku slovenských ľudových piesní *Rozmarín zelený* (Budapešť, 1973) a súbor slovenských ľudových piesní *Vyletel vták. Magyarországi szlovák népdalok*.¹⁹

V maďarských a slovenských vedeckých kruhoch uznávaný etnograf, folklorista a bývalý vedecký pracovník Výskumného ústavu **Ondrej Krupa** v rámci svojej bádateľskej činnosti sa najviac venuje folklóru Slovákov v Maďarsku. Od polovice 70. rokov bol popredným organizátorom národopisných táborov.

18 MOŽI, Alexander: „Na sarvašskom moste...“ Szlovák népdalgyűjtemény. Naše tradície – Hagymányaink 1. Sarvaš, 1999.

19 Vyletel vták. Magyarországi szlovák népdalok. (Budapešť, Hungaroton 1981, Eds: Béla Kálmánfi a Štefan Lami).

O. Krupa sa systematicky venuje publikovaniu výsledkov výskumu. Svoje poznatky z terénu, predovšetkým poverový svet, ľudové zvyky, ľudové rozprávky, detské hry Slovákov v Maďarsku, vzájomné medzietnické vzťahy Slovákov, Maďarov a ostatných etnických skupín, ale aj piesňový materiál publikuje vo viacerých periodikách a zborníkoch, najmä v Maďarsku. Hlavnou oblasťou vedeckého záujmu Ondreja Krupu je tradičná kultúra a kalendárne obyčaje domáceho slovenského obyvateľstva a slovensko-maďarské vzájomnosti ľudovej kultúry. Jeho najdôležitejšie publikácie sú veľmi populárne dodnes, napríklad dvojjazyčná zbierka ľudových rozprávok pod titulom: *Zsofka néni kétnyelvű meséi – Dvojjazyčné rozprávky Ľaničky Žofky* (Békešská Čaba, 1989), *Kalendárne obyčaje I., II., III.* (Békešská Čaba, 1996, 1997, 1998).

Výskumný ústav vydal získaný materiál z terénnej dokumentácie O. Krupu v roku 2004 v publikácii pod názvom *Spevy našich Slovákov. Výber zo zbierky Ondreja Krupu*. Zbierka obsahuje 863 piesní. Piesne prezentované v tejto publikácii zbieral autor v 31 lokalitách, ale väčšina prezentovaných piesní pochádza z juhovýchodnej oblasti Dolnej zeme (Čanádalberty, Veľký Bánhedeš, Békešská Čaba, Slovenský Komloš, Telekgerendáš). V zbierke sa nachádzajú ľudové piesne, ale sú tu publikované aj ľudové duchovné a cirkevné piesne. Najbohatšiu vrstvu predstavujú slovenské ľúbostné piesne. Do zbierky sú zaradené aj svadobné, pijanské, resp. zábavné, tanečné, vojenské a žalostné piesne, piesne kalendárnych obyčajov, žartovné, erotické piesne, piesne s rodinnou a sociálnou tematikou, ako aj balady.

Od roku 1991 je pravidelnou účastníčkou terénnych výskumov organizovaných Výskumným ústavom etnomuzikologička, etnologička Ústavu etnológie SAV **Eva Krekovičová**. O svojich skúsenostiach sa etnografka vyjadrila nasledovne: „*Dnes už môžem sumarizovať (...) svoje pätnásťročné skúsenosti z terénnych výskumov, realizovaných prakticky vo všetkých základných typoch sídiel a kultúrnych oblastí obývaných slovensky hovoriacim obyvateľstvom v Maďarsku. Výsledkom týchto výskumov je – v rozpore s mojimi pôvodnými obavami – nielen rozsiahly fond piesní, obradového a detského folklóru, rozprávání, príslovných výrokov a frazeologizmov.*“²⁰

E. Krekovičová nahráva, zapisuje a potom analyzuje zozbieraný piesňový fond. Výskumníčka získané materiály a poznatky z táborov systematicky realizuje na témy: piesňová kultúra jednotlivých lokalít, vzťah písomnej a ústnej tradície, vzťah identity a folklóru, funkcia duchovných spevníkov, piesňové tradície, piesne a sebaidentifikácia, význam duchovných piesní v evanjelickom

20 KREKOVIČOVÁ, Eva: Medzi empatiou a toleranciou, alebo výskumné tábory – škola vedecká i ľudská. In: 30 rokov vo výskumných táboroch: Jubilejný spomienky na prácu v teréne. Békešská Čaba, 2008. 50 s.

prostredí slovenskej národnosti na Dolnej zemi a pod.²¹ O premene funkcií duchovných piesní z tlačenej kancionálov v prostredí slovenskej minority znamenala, že tieto piesne prechádzali viacerými stupňami folklorizácie než na Slovensku.²² Etnografka E. Krekovičová od roku 1994 pravidelne uverejňuje svoje štúdie a články súvisiace s terénnym výskumom v kruhu Slovákov v Maďarsku. Publikuje aj piesňové záznamy a ich teoretické vyhodnotenia.²³ Vo viacerých periodikách a zborníkoch, uverejnených najmä v Maďarsku a na Slovensku, písala medzi iným o akulturácii v spevnosti Slovákov v Maďarsku, o spevnosti komlóšskych Slovákov, o vzťahu identity a folklóru u Slovákov v Malom Kereši (Kiskőrösi), alebo o typológii slovenských kolied. V roku 2009 počas terénneho výskumu v lokalite Senváclav/Pilisszentlászló poznamenala, že duchovné piesne upozornili v tejto katolíckej oblasti na mariánsky kult, tradíciu púť a dodnes živé ružencové spoločenstvá. Najmä pohrebne piesne v slovenčine sa aj v súčasnosti na požiadanie spievajú členom „ruženca“. Výskumy duchovnej piesne E. Krekovičovej v rámci slovenskej národnosti v Maďarsku z rokov 1991 – 2011 prinášajú „viaceré zaujímavé poznatky o spôsobe života a kultúre spoločenstiev, a to tak z hľadiska ich štýlových a vývinových vrstiev, ako aj ich obľúbenosti a aktuálnosti.“²⁴

O dobrej a úspešnej spolupráci s maďarskými zberateľmi počas terénneho výskumu svedčí v roku 2000 vydaný zborník piesňového repertoáru pod názvom *Na berínskom moste. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka*, ktorý bol publikovaný v spoluautorstve E. Krekovičovej.²⁵

21 Pozri podrobnejšie: KREKOVIČOVÁ, Eva: Slováci v Maďarsku medzi ústnou a písanou komunikáciou, c. d., s. 400 – 401.

22 KREKOVIČOVÁ, Eva: A tótkomlósi szlovákok népdalai és dallamvilága. In: Tótkomlós néprajza. (Eds. Szincso György), Tótkomlós, 1996, s. 328 – 329.

23 Napr. KREKOVIČOVÁ, Eva: Slovenský folklór z Malého Kerekeša. In: Národopis Slovákov v Maďarsku 12, 1996, s. 129 – 156; KREKOVIČOVÁ, Eva: Kultúrna a etnická identita slovenskej menšiny v Maďarsku. (Na príklade vzťahu identity a folklóru v Malom Kereši.) In: Národopisná revue 9, 1999, č. 4, s. 199 – 204; KREKOVIČOVÁ, Eva: Slováci v Maďarsku medzi ústnou a písanou komunikáciou. (Funkcia duchovných spevníkov v kultúrnej pamäti a etnickej identifikácii.) In: V službách etnografie / A néprajztudomány szolgálatában. Ed. Anna Divičanová, Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová. Békéscsaba: VÚSM, 2004, s. 396 – 403; KREKOVIČOVÁ, Eva: Pieseň v procesoch sebaidentifikácie Slovákov v Maďarsku na prelome tisícročia alebo o histórii jednej hymny. In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Ed. Anna Divičanová, Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová. Békéscsaba: VÚSM, 2006, s. 295 – 300; Lajos Hentz – Eva Krekovičová – Ondrej Krupa – Ildika Očovská: Na berínskom moste. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka. Mezőberény, 2000.

24 KREKOVIČOVÁ, Eva: K duchovným piesňam Slovákov v Maďarsku. In: Posolstvo piesní slovenského sveta. Spevník vďakyvdania venovaný príležitosti 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda k našim predkom na Veľkú Moravu. (Red. Viliam J. Gruska), 2013, s. 58 – 60.

25 Lajos Hentz – Eva Krekovičová – Ondrej Krupa – Ildika Očovská: Na berínskom moste. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka. Mezőberény, 2000.

Hoci etnomuzikologička Ústavu hudobnej vedy SAV Hana Urbancová nenavštevuje výskumné tábory v Maďarsku, uverejnila ako znalkyňa tradičnej piesňovej kultúry a hudby etnických menšín štúdiu pod titulom *Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku* v tematickom zborníku Výskumného ústavu z roku 2011 *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku*. V štúdií sa zameriava predovšetkým na ľudové duchovné piesne, ktoré odrážajú stav náboženského života tradičnej spoločnosti a sú významnou súčasťou osobného a intímneho sveta slovenskej komunity v Maďarsku. V príspevku zdôraznila, že cirkevné piesne plnia v súčasnosti funkciu etnickej a kultúrnej identity.²⁶ Ďalej konštatovala, že doterajšie výskumy v prostredí etnických minorít potvrdili, že *“práve kategória cirkevných piesní plnila v prostredí etnických minorít osobitné významné funkcie. Cirkevné piesne tieto funkcie nadobudli vďaka povedomiu o ich starobylosti, väzbe na národný jazyk nehovorového typu, ale aj na základe hlbokého emocionálneho vzťahu veriacich.”*²⁷

NA ZÁVER

Počas už vyše troch desaťročí sa dokázala a potvrdila životaschopnosť výskumu v teréne, jej špecifickosť vďaka kolektívnemu charakteru štruktúrnej práce a priamym kontaktom s kolektívom obyvateľstva danej dediny. Avšak aby koncepcia medzinárodnej spolupráce v rámci výskumných táborov nezostala len na úrovni utvárania podmienok pre výskum alebo publikovania príspevkov v rôznych periodikách a zborníkoch so širším tematickým zameraním vydaných na Slovensku a v Maďarsku, rozhodli sme sa v roku 2014 pripraviť tematickú medzinárodnú etnografickú konferenciu pri príležitosti okrúhleho životného jubilea významného etnografa, folkloristu a osvetového pracovníka Ondreja Krupu. Prvoradým cieľom konferencie bude predstaviť konkrétne vedeckovýskumné výsledky odborníkov v jednom zborníku, publikovať spracované materiály a skúsenosti tohtoročného, v poradí 33. interdisciplinárneho tábora (2013) a zamerať sa na témy výskumu predošlých interdisciplinárnych táborov v kruhu slovenskej minority v Maďarsku. Ďalším cieľom konferencie bude zhodnotenie súčasného stavu bádania v oblasti folklóru a prezentovanie nových poznatkov zo širokej problematiky etnografického výskumu za účasti popredných domácich i zahraničných etnografov.

26 KREKOVÍČOVÁ, Eva: K súčasnému stavu spevnosti a identity Slovákov v Maďarsku. In: Slovenská hudba, 26, 2000, č. 3, s. 355 – 368.

27 URBANCOVÁ, Hana: Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku (Eds. Anna Divičanová a Anna Kováčová), VÚSM, 2011, s. 126 – 152.

VÝBER Z PUBLIKÁCIÍ SLOVENSKÝCH ĽUDOVÝCH PIESNÍ V MAĎARSKU:

- *Vyletel vták / Felszállott a madár*. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku / Magyarországi szlovák népdalok. (Szerk. Borsai Ilona). Budapest, Zeneműkiadó, 1955. 157 s.
- Lami, Štefani: Slovenské ľudové balady v Maďarsku. Budapest, 1981.
- C. Szalai Ágnes: Slovenské ľudové piesne z Maďarska – Magyarországi szlovák népdalok. Budapest, Kóta, 1986. 45 s.
- Dancs, Lajos: Orié súhaj... Tirpák népdalok. Nyíregyháza, 1988.
- Krupa, Ondrej: Spevy našich Slovákov. Výber zo zbierky Ondreja Krupu – A hazai szlovákok énekei. Válogatás Krupa András gyűjteményéből. Hudobný register – Zenei mutatók: Richter, Pál, Békešská Čaba – Békéscsaba, VUSM, 2004. 498 s.
- Očovská, Ildika: Čabiansky spevník: Ľudové piesne z Békéšskej Čaby. – Csabai daloskönyv: Békéscsabai népdalok. – Békéscsaba, 1991. 239 p.
- Lajos Hentz – Eva Krekovičová – Ondrej Krupa – Ildika Očovská: Na berínskom moste. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka, Mezőberény, 2000.
- Manga, János: Z minulosti Veňarcu, Tankönyvkiadó / Vydavateľstvo učebnic, Budapest, 1978.
- Konope, konope... Ľudové piesne Slovákov v Maďarsku. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997.
- Lami, Štefan: Keď si ja zaspievam (Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku), Budapešť, 1988.
- Papuček, Gregor: Zahučali hory. Ľudové piesne spod Pilíša. Budapešť, Vydavateľstvo učebnic, 1983. 421 s.
- F santofském Pilíši. Ľudové piesne zo Santova.– Pilisszántói népdalok. A MSZ-DSZ kiadványa, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Mózi, Alexander: Na sarvašskom moste... Zbierka slovenských ľudových piesní –Szlovák népdalgyűjtemény. Naše tradície – Hagymányaink 1. Sarvaš, 1999.
- Brna, Miroslav: Žiaľ, žiaľ, žiaľ mi je. Zbierka slovenských ľudových piesní zo Slovenského Komlóša. – Tótkomlósi szlovák népdalgyűjtemény. - Tótkomlós: Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, 2001, rozšírené 3. vydanie, 2008.

RESUMÉ

Autorka príspevku vysvetľuje činnosť a poslanie spoločenskovednej interdisciplinárnej inštitúcie Výskumného ústavu Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku. Podáva prehľad programov a aktivít, ktoré ústav realizuje,

koordinuje a podporuje, predstavuje kľúčové oblasti činnosti ústavu, ako i formy spolupráce, hlavné projekty a publikácie, týkajúce sa slovenských ľudových piesní v Maďarsku.

Milina Sklabinská

UBEHLO 110 ROKOV OD PRÍCHODU SLOVENSKÉHO SKLADATEĽA VILIAMA FIGUŠA-BYSTRÉHO DO PADINY

Viliam Figuš-Bystrý (28. február 1875 – 11. máj 1937) bol slovenský skladateľ, nadšený čitateľ a propagátor slovenskej ľudovej piesne. Jeho umelecká činnosť bola zameraná takmer výlučne na využitie ľudovej piesne v umelej hudbe. Patrí ku skladateľom, ktorí završujú tzv. obrodenské obdobie slovenskej hudby, v ktorom boli skladatelia prevažne samoukmi.

Do prvého kontaktu s hudbou sa dostal na učiteľskom ústave v Banskej Štiavnici. Jeho prvým pôsobiskom po ukončení učiteľského štúdia roku 1893 bola dedina Piliš pri Budapešti, neskôr pôsobil v Ostrej Lúke a Veľkej Slatine. V rokoch 1903 až 1907 pôsobí v Padine, neskôr sa vracia do rodnej Banskej Bystrice, kde dostal učiteľské miesto. V Banskej Bystrici podstatne zintenzívnil svoju kompozičnú, organizačnú, zberateľskú a výchovnú činnosť. Bol zbormajstrom spevokolu, vyučoval súkromne hru na klavír a založil hudobný komorný krúžok. Umelecky najplodnejšie boli vo Figušovom živote najmä dvadsiate a tridsiate roky minulého storočia, tu tkvie ťažisko jeho tvorby, reprezentované veľkým počtom úprav a harmonizácií slovenských ľudových piesní, samostatnými umelými piesňami, inštrumentálnou a komornou hudbou pre potreby banskobystrického komorného hudobného krúžku, kompozíciami chrámovej a zborovej hudby. Bol jedným zo zakladajúcich členov Spolku slovenských umelcov a v roku 1925 jeho predsedom.

Hudobný skladateľ Viliam Figuš-Bystrý zomrel ako profesor učiteľského ústavu v Banskej Bystrici. Zanechal bohatý opus hudobných diel, v ktorých dominujú skladby pre spev a klavír (*Tisíc slovenských ľudových piesní pre klavír*, ktoré vychádzali v zošitoch po stovkách, zbierka ľudových piesní pre deti *Polné kvety*). Umelá piesňová tvorba tvorí jadro Figušovej hudby. K najkrajším cyklom patria *Sny pre spev a klavír* z roku 1919, cyklus smútočných piesní *Mať moja*, ako aj cykly *Po poliach a lúkach*, *Túžby*, *Vlastenecké piesne* a pod. Vo Figušovej zborovej tvorbe sú najvýraznejšie tri mužské zbory op. 49 z roku 1914 a 1919 *Zmráka sa*, *Do hôr a Hoj zem drahá*. Z kantátovej tvorby je na prvom mieste kantáta *Slovenská pieseň pre sólo, zbor a klavír* na Hviezdoslavov text. Figušova klavírna tvorba má čiastočne ráz jeho piesňovej tvorby. Ide o miniatúrne skladby ako *Lístky do pamätníka*, *Hudobné miniatúry* a iné. Jeho orchestrálne skladby sú väčšinou programové *Z mojej mladosti*, *Slávnostný pochod*, *Mesiac rozpráva a*

iné. Za vrchol jeho tvorby sa pokladá opera v troch dejstvách Detvan. Skladateľ Viliam Figuš prímenie Bystrý začal používať až v roku 1913.

V kultúrnych dejinách Slovákov na Dolnej zemi mnohé state písali osobnosti, ktorých význam bol celoslovenský. Myslíme tu najmä na obdobie z čias Rakúsko-Uhorska, keď kňazi, učители, slavisti a všestranné intelektuálne osobnosti toho obdobia vzájomne upevňujú svoje slovenské a slovanské väzby.

Tak začiatkom 20. storočia prišiel do služby učiteľa a kantora do slovenskej dediny Padiny (v tom čase Lajosfalva) aj mladý hudobný skladateľ a pedagóg Viliam Figuš. Prišiel presne 18. januára 1903 ako dvadsaťosemročný, spolu s manželkou Elenou, rod. Bernáthovou, z Dobrej Nivy a so sotva ročnou dcérou Ilonkou. Figušovcom sa v Padine narodili ešte dve deti, najprv 4. mája 1904 dcéra Martuška a o rok neskôr, 16. septembra 1905, aj syn Vilko. Vďaka dôkladne zapisovaným pocitom, myšlienkam či udalostiam v denníkoch poznáme vzácne údaje o Figušovom vnímaní sveta, ktorý ho obklopoval. Z nich sa dozvedáme aj informácie z padinského obdobia.

V Padine sa zdržal necelé štyri roky, teda od 18. januára 1903 do 12. januára 1907, počas ktorých vyučoval na evanjelickej škole, vykonával kantorskú službu ako organista, zapisoval ľudové piesne a inšpirovaný nimi zložil aj niekoľko skladieb. Okrem slovenskej ľudovej piesne dôležitou inšpiráciou pre jeho tvorbu bola poézia. Práve v Padine sa začína orientovať na slovenskú poéziu, najmä na diela Andreja Sládkoviča a Pavla Országha-Hviezdoslava. Poctivo si plní učiteľské povinnosti a horlivo sa zúčastňuje aj na verejnom hudobnom živote. Usilovne skladá najmä vokálne skladby. Ako prvú (v roku 1903) skomponoval skladbu pre mužský zbor *K Novému roku*, op.10, č.1.

Obdobie v Padine bolo pre Figuša v hudobnom zmysle významné prinajmenšom z troch aspektov. V roku 1906 prišiel do Veľkého Bečkereku (Nagybecskerek) na niekoľkomesačný pobyt hudobný skladateľ Mikuláš Schneider-Trnavský, ktorý tu viedol srbský pravoslávny zbor. Zo zápisov tohto skladateľa sa dozvedáme aj toto: *„Jedného dňa ma tu vo Veľkom Bečkereku navštívil starší pán, istý Viliam Figuš, učiteľ organista zo susednej dediny Padinej. Priniesol balík s notami. Boli to úpravy ľudových piesní pre spev a klavír. Požiadal ma, aby som zbierku pozrel a povedal mu svoju kritiku. Hneď pri bežnom nahliadnutí do zbierky som spoznal, že to nie je práca bežného dedinského kantora, že tu ide o omnoho viac a že stojí predom mnou pravý hudobník. Strofické ľudové pesničky neboli s obvyklým čo najjednoduchším sprievodom. Figuš sa vyjadroval v tých sprievodoch novšou frazeológiou, i keď oni prezradzovali snahu povedať svoje – často nie práve najšťastnejším spôsobom. Hľadal seba, ako som často hľadal seba i ja. Hľadal spôsob ako sa dostať bližšie k slovenskému srdcu a získať si jeho, imprimatur.“*

Zreňanin sa teda pokladá za miesto zoznámenia oboch skladateľov a po-

tom aj za mesto, v ktorom pod taktovkou Mikuláša Schneidera-Trnavského zaznela verejne prvá skladba V. F. Bystrého. 8. decembra 1906 uviedli na koncerte vo Veľkom Bečkereku baladu pre sólo, zbor a orchester *Rákocziné op.31* na slová Jána Araniho (János Arany). Do svojho denníka si V. Figuš zapísal samé pozitívne dojmy z koncertu, bol udivený potleskom, ktorý nepripisoval sebe, lež dielu, ktoré zaznelo. Do tretice, Figušovi veľkú radosť urobila zásielka z Prahy 27. decembra 1906. V. Figuš sa totiž stýkal v Padine aj so slovenským národným pracovníkom Albertom Martišom, učiteľom na dôchodku, ktorý sprostredkoval vydanie Figušovej zbierky *Slovenské ľudové piesne, op. 28*. Tak sa skladateľ dožil vďaka miestnemu dejateľovi A. Martišovi v Padine aj prvého tlačeného exempláru svojho diela.

Pred odchodom z Padiny do Banskej Bystrice, kde bol zvolený za evanjelickeho kantora, si do denníka okrem iného zapísal: *„Končí sa môj život v Lajosfalve, štyri roky bez štyroch dní. Po štvrtý raz prežívam zmenu bydliska, možno, že je to viac nepríjemné ako príjemné. Opúšťajú sa zvyklosti, trhajú sa priateľské väzky, čo sa spája s bôlnymi pocitmi... Len v takomto prípade, pri lúčení, človek pocíti, kto bol jeho srdcu najbližší. Faklovci boli tí najlepší ľudia. O pol druhej sme sa pohli na koči aj s Faklovcami na železničnú stanicu. Posledný raz som sa pozrel na školu, kostol, dom, kde sme bývali, na celú obec, spomínajúc si na dobré, zlé dni tu strávené. Obyvatelia stáli pred domami a kývali nám na rozlúčku. A na stanicu nás prišli odprevadiť mnohí známi, dojemné bolo, ako sa so mnou lúčili žiaci, dievčatá aj plakali, zrejme ma mali radi.“*

Figušovu celoživotnú tvorbu si nemožno predstaviť bez ľudovej piesne. Je typom piesňového lyrika, ktorému je blízky svet básnickej intimity. Oblúba poézie, slovenských ľudových piesní a ich štúdium viedli Viliama Figuša-Bystrého k tomu, že sa začal zaoberať myšlienkou vytvorenia slovenskej opery na námet básne Detvan od Andreja Sládkoviča. Svoj úmysel dôsledne aj splnil. Detvan, opera v troch dejstvách, mala premiéru 1. apríla 1928 v bratislavskom Národnom divadle a ako Mikuláš Schneider-Trnavský neskôr napísal v Slovenských pohľadoch, „národ ju prijal s radostným jasotom“. Týmto sa V. Figuš-Bystrý považuje za tvorca prvej slovenskej opery.

Bystrý veľmi intenzívne vnímal prírodu: krajinu, lesy, hory, potôčky, prírodné skalné útvary, rastlinný a živočíšny svet, ale tiež historické pamiatky. Rád navštevoval staré hrady, hradné zrúcaniny a dumal nad ich minulosťou. Zároveň si utváral asociácie s hudbou či s iným umením. Hodnotil a porovnával. Obdivoval všetko krásne a zaujímavé, ba i také veci, ktoré si ľudia nevyšímali. Unesený bol krásou a velebnosťou súľovských skalných stien, uzatvárajúcich malú lúčku, cítil sa tam ako v katedrále. Dojatý bol romantikou hradných zrúcanín, majúť dojem, že vietor, ktorý cez ne prefukuje, spieva o minulosti. Zvuk

cengáčov pasúcich sa stád a hlas fujary pastiera mu boli sprievodnou hudbou a vzbudzovali v ňom umelecké pocity. To všetko považoval za tvorivé impulzy. Mnohé zvukové dojmy z prírody povyšoval vo svojej mysli na inšpiratívne prejavy umeleckej hodnoty.

Lásku voči slovenskému národu odzrkadlenú vo svojich hudobných dielach V. F. Bystrý odovzdal celému Slovensku, ale aj nám vojvodinským Slovákom. Azda najvhodnejším spôsobom ako trvalo zachovať túto spomienku je propagovať a sprístupňovať jeho hudobné diela, interpretovať ich na hudobných pódiumoch a opätovne si tým pripomínať, že osobnosti slovenskej kultúry nachádzali kedysi inšpiráciu pre svoju tvorbu aj v našom prostredí.

Práve z týchto dôvodov Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov usporiadal v roku 110. výročia príchodu V. F. Bystrého do Padiny dva koncerty, na ktorých zazneli jeho diela. Prvý koncert sa uskutočnil priamo v Padine a ten druhý v Štúdiu M v Novom Sade. Odzneli diela zo zbierky *Tisíc slovenských ľudových piesní* (op. 63, zv. I (1924)), umelé piesne z cyklu *Po poliach a lúkach* (op. 53), predohra k opere *Detvan* (op. 64 (1922 – 1926)) pre klavír štvorročne, skladby pre mužský zbor (op. 49 (1914 – 1926)), *Zmráka sa* – na text Ivana Krasku a ľudové *A v tej našej záhradôčke* a *Ej, ženy, ženy*, tiež *Sonatina C-dur* (op. 38 pre klavír a husle). Oba koncerty sprevádzal kvalitný videový materiál v slovenskom a v srbskom jazyku, vďaka ktorému sa slovom, obrazom a hudbou mohli návštevníci viac dozvedieť o živote a diele tejto osobnosti. Pozoruhodný počet návštevníkov oboch podujatí jasne ukázal, že umelecké programy tohto typu majú svoju cieľovú skupinu a že skutočným hodnotám čas zmysel a hodnotu len pridáva.

Použitá literatúra:

1. Babiak, Michal: Z padinského organistu – slávny komponista. *Nový život*, 2005, č. 5 – 6.
2. Bárdyová, Marianna: Viliam Figuš v Padine (1903 – 1907).
3. Denník Viliama Figuša-Bystrého.
4. Figuš-Bystrý, Viliam: Ako povstala prvá slovenská opera *Detvan*? *Slovenské pohľady*, roč. 42 (1926), č. 4, s. 194 – 206.
5. Hrušovský, Ivan: *Slovenská hudba v profiloch a rozboroch*. Bratislava: Štátne hudobné vydavateľstvo 1964.
6. Schneider-Trnavský Mikuláš: *Slovenské ľudové piesne*. *Slovenské pohľady*, roč. 8 (1908), č. 3, s. 189.

III FOTOGALÉRIA

Riaditeľka ÚKVS Milina Sklabinská uvádza IX. konferenciu a prezentuje najnovší zborník prác

FOTOGALÉRIA III

Marijan Pavlov v diskusii

Účastníci IX. Muzikologickej konferencie

Ján Guba v diskusii

III FOTOGALÉRIA

Ján Botík predstavuje výsledky svojich výskumov

Ján Slávik v diskusii

Anna Kováčová a Milina Sklabinská

Ľudmila Berédivá Stupavská predniesla úpravy ľudových piesní
Viliama Figuša Bystrého

III FOTOGALÉRIA

Marta Botíková k vysokoškolským pracoviskám, ktoré sa venujú oblasti etnológie

FOTOGALÉRIA III

Bernard Garaj a Milina Sklabinská v prezentovaní stavu slovenského folklóru

Marek Stupavský a Katarína Božičová predviedli Sonátu pre husle a klavír Viliama Figuša Bystrého

Dina Šuklarová a Jaroslava Benková Vlčeková v prednese sólo piesní Viliama Figuša Bystrého

III FOTOGALÉRIA

Komorný zbor Musica Viva, Báčsky Petrovec

Mužský spevácky zbor Viliama Figuša Bystrého, Padina

Blank musical notation staves for transcription, consisting of ten sets of five-line staves.

**ZBORNÍK PRÁČ 9. KONFERENCIE
MUZIKOLÓGOV A HUDOBNÝCH ODBORNÍKOV
NOVÝ SAD 30. NOVEMBRA 2013**

VYDÁVA_ ÚSTAV PRE KULTÚRU VOJVODINSKÝCH SLOVÁKOV
POD ZÁŠTITOU_ NÁRODNOSTNEJ RADY SLOVENSKEJ NÁRODNOSTNEJ MENŠINY
V SRBSKU

ZA VYDAVATEĽA_ MILINA SKLABINSKÁ
EDITORIÁL A RESUMÉ_ MILINA SKLABINSKÁ
RECENZENT_ Doc. PhDr. MICHAL BABIAK, Mr.
JAZYKOVÁ ÚPRAVA A KOREKTÚRA_ PROF. PHDR. JURAJ GLOVŇA, CSC.
FOTOGRAFIE_ ARCHÍV ÚKVS
TECHNICKÁ ÚPRAVA_ JASMINA SIMONVIČOVÁ
NÁVRH OBALU_ KATARÍNA LUKIČOVÁ BALÁŽIKOVÁ
TLAČ_ TLAČIAREŇ HL PRINT
NÁKLAD_ 300 KUSOV

VYDAL
Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov,
21000 Nový Sad, Njegošova 16/II/7,
tel./fax. (021) 545-570,
e-mail: office@slovackizavod.org.rs

VYTLAČILA
Tlačiareň HL Print,
21470 Báčsky Petrovec, VÚSB 4-6,
tel./fax. (021) 780-144,
e-mail: hlprintbp@gmail.com

CIP -

Organizácia konferencie:

Národnostná rada slovenskej
národnostnej menšiny v Srbsku

Ústav pre kultúru
vojvodinských Slovákov

